QORTI ĊIVILI – PRIM'AWLA

(SEDE KOSTITUZZJONALI)

ONOR. IMĦALLEF DR. MIRIAM HAYMAN LL.D.

Rikors Kostituzzjonali Nru.: 92/2017 MH

Illum, 30 ta' Novembru, 2018

Helen Vella (K.I. 575042M) u uliedha Prassede Vella miżżewġa Foote (K.I.57671M) u Antonio Vella (K.I. 216977M)

vs

Tabib Prinċipali Tal-Gvern u Avukat Ġenerali

Il-Qorti:

Rat **ir-rikors kostituzzjonali tar-rikorrenti tal-14 ta' Novembru 2017** li permezz tiegħu esponew:

1. *"Illi r-rikorrenti huma l-armla u l-ulied ta' Joseph Vella Galea li miet fit-28 ta' April 2014 (Vide Ċertifikat tal-mewt tal-imsemmi Joseph Vella*

Galea – Dok 1, ċertifikat taż-żwieġ Dok. 2, ċertifikat tat-twelid tar-rikorrenti Prassede u Antonio, Dok 3 u 4) aħwa Vella;

2. *Illi l-imsemmi Joseph Vella Galea miet kaġun ta' kanċer ikkaġunat esklussivament mill-esposizzjoni għall-asbestos, magħruf bħala Malignant Mesothelioma (vide kawża tal-mewt fiċ-ċertifikat tal-mewt Dok. 1);*

3. *Illi l-imsemmi Joseph Vella Galea kien jaħdem ma' kumpanija privata u dan kien l-uniku impjieg tiegħu (vide 'employment history' tal-ETC anness u mmarkat Dok 5) u dan kien il-post fejn ġie espost għall-asbestos;*

4. *Illi minħabba nuqqas ta' regolamenti u informazzjoni da parte tal-konvenuti lill-industrija f'Malta l-esponent ġie espost għall-asbestos fuq il-post tax-xogħol (eż fil-makkinarju tal-brewery);*

5. *Illi dak espost fil-paragrafu preċedenti jirriżulta ukoll minn xhieda meħuda mill-kawża George Spiteri vs. Tabib Prinċipali tal-Gvern (Saħħa Pubblika), fil-kwalita' rappreżentattiva tiegħu, (Rik 30/2009), Onor. Imħ. Dott. M. Hayman u f' liema kawża xehdu:*

    a) *Il-Professur Cacciattolo dwar in-natura u trattament tal-marda tal-kanċer tal-mesothelioma, u kif l-għarfien tagħha żviluppa (dok. GSX);*
    b) *Rappreżentant Tabib prinċipali tal-Gvern li kkonferma li għarfien u protezzjoni mill-asbestos qatt ma ingħata lill-pubbliku Malti qabel it-tieni millenja (Dok. GSX);*

6. *Illi ilu għal għexieren sħaħ ta' snin magħruf li l-esposizzjoni għall-asbestos hi ta' dannu għal saħħet il-bniedem, twassal għal mard serju u tista' wkoll tikkaġuna l-mewt;*

7. *Illi minkejja tali għarfien, l-awtoritajiet tas-saħħa, naqsu milli jipprovdu lil Joseph Vella Galea bi protezzjoni fattwali, legali u informattiva biex jilqgħu għall-ħsara kkaġunata mill-asbestos, u infatti l-istess miet minħabba tali esposizzjoni;*

8. *Illi kien biss wara li r-rikorrenti u l-mejjet missierhom bdew jisimgħu bil-mard u mwiet ikkaġunati mill-asbestos li saru konxji ta' l-effetti noċivi ta' l-esposizzjoni għall-asbestos u tali għarfien kien gradwali u magħruf mingħajr l-intervent tal-entitajiet governattiva li kellhom l-obbligu jissupplixxu tali informazzjoni;*

9. *Illi l-esposizzjoni għall-asbestos u l-effetti tiegħu affettwat b' mod negattiv il-kwalita' tal-ħajja tar-rikorrenti li ġew imċaħħda prematurament minn presenza sinjifikanti ħafna f' ħajjithom u li kienu fil-kura paljattiva ta' missierhom minhabba marda nġustament u ntortament kontratta minnu.*

10. *Illi r-rikorrenti jissodisfaw il-kriterji biex ikollhom locus standi bħala vittmi, u dan ai termini ta' l-artikolu 34 tal-Konvenzjoni Ewropea dwar id-Drittijiet tal-Bniedem applikabbli f'Malta minn meta giet ratifikata mingħajr riserva f' Jannar 1965 kif ukoll ai termini tal-Kap 319 tal-Liġijiet ta' Malta.*

Għaldaqstant għall-fatti u għar-raġuni fuq premessi, u għal dawk kollha li jistgħu jirriżultaw matul il-prċcedura odjerna, ir-rikorrent jitlob lil din l-Onorabbli Qorti tiddikjara li fil-konfront individwali tar-rikorrent ġie vjolat:-

1. *Id-dritt għall-protezzjoni tal-ħajja, u li l-ħajja tal-individwu ma titqiegħedx f' periklu bla bżonn, ai termini ta' l-artikolu 33 tal-Kostituzzjoni ta' Malta, u ta' l-artikolu 2 tal-Konvenzjoni Ewropea dwar id-Drittijiet tal-Bniedem, applikabbli ukoll lokalment via l-Kap 319 fuq ġia riferit;*
2. *Id-dritt għar-rispett tal-ħajja privata u tal-familja tal-individwu ai termini tal-artikolu 8 tal-istess Konvenzjoni Ewropea, applikabbli wkoll lokalment via l-Kap 319 fuq ġia riferit;*
3. *Id-dritt għar-rispett tal-ħajja privata fit-termini tal-paragrafu preċedenti pero' f' dak li għandu x' jaqsam mad-dritt għall-informazzjoni dwar perikli marbutin ma' l-asbestos;*
4. *Tikkwantifika kumpens xieraq bħala rimedju għal ksur tad-drittijiet fuq indikati jew liema minnhom fil-konfront tar-rikorrenti individwalment inkluż ir-rifużjoni tal-ispejjeż tal-funeral u stairlift (dok. FI, SI);*
5. *Tillikwida dan l-ammont ta' kumpens;*
6. *Tordna li l-ammont hekk likwidat bħala rimedju pekunjarju jitħallas lir-rikorrenti individwalment."*

Rat **ir-risposta tat-Tabib Prinċipali tal-Gvern (Saħħa Pubblika) u tal-Avukat Ġenerali tal-11 ta' Diċembru 2017**[1] li permezz tagħha esponew:

1. *"Illi preliminarjament jiġi rilevat li l-ebda wieħed mill-intimati ma huwa l-leġittimu kontradittur f`din il-kawża ġaladarba fuq ammissjoni tar-rikorrent istess, id-defunt Joseph Vella Galea allegatament ġie espost għall-asbestos f `ċirkostanzi meta dejjem ħadem ma` kumpanija privata il-Farsons Group. M`huwiex ġust li l-intimati iwieġbu għall-egħmil u l-aġir tal-privat.*

[1] Fol 21 et seq

2. *Illi mingħajr preġudizzju għas-suespost jingħad li għall-integrita` tal-ġudizzju għandha tissejjaħ fil-kawża proprju l-kumpanija Farsons Group.*

3. *Illi għal dak li għandu x'jaqsam mal-mertu tal-ilmenti tar-rikorrenti, qabel xejn ir-rikorrenti jeħtiġilhom juru li l-mejjet kien tassew espost għall-asbestos u kif ukoll li l-kanċer malinju li nstab fuqu kien konsegwenza u kawża unika tal-fatt li l-imsemmi Joseph Vella Galea kien espost għall-asbestos. F'dan il-kuntest ma jirriżultax mid-dokumenti li ġew esibiti mar-rikors li l-kanċer żviluppa minħabba li l-mejjet kellu kuntatt mal-asbestos.*

4. *Tabilħaqq mhux daqstant differenti minn kawżi ċivili ordinarji, għalkemm hawn qegħdin fil-kamp kostituzzjonali, ir-rikorrenti xorta jridu jippruvaw n-ness tal-kawżalità u ma jistgħux jistrieħu fuq sempliċi suspetti, ipoteżijiet u konġetturi, kif hekk qed jidher li qed jagħmlu r-rikorrenti fir-rikors kostituzzjonali tagħhom;*

5. *Illi safejn l-ilment tar-rikorrenti jinsab imsejjes fuq l-allegazzjoni ta' ksur tad-dritt għall-ħajja, kif imħares bl-**artikolu 33 tal-Kostituzzjoni** u l-**artikolu 2 tal-Konvenzjoni Ewropea,** dan huwa assolutament bla bażi kemm bħala fatt u bħala dritt, peress li ħadd mill-intimati intenzjonalment ma qiegħed ħajjet ir-rikorrenti fil-perikolu jew b'xi mezz ċaħħadhom mill-jedd għall-ħajja tagħhom;*

Fis-sewwa ħadd mill-intimati ma kellu l-animus necandi li jneħħi ħajjet ir-rikorrenti jew l-animus nocendi li jikkaġuna xi ħsara għal saħħet ir-rikorrenti;

6. *Illi dwar l-ilment tar-rikorrenti, marbut mal-jedd tal-privatezza kif protett taħt l-***artikolu 8 tal-Konvenzjoni Ewropea***, l-esponent josserva li r-rikorrenti ma elaboraw xejn dwar din ix-xilja. Tassew imkien fir-rikors kostituzzjonali ma ġie spjegat b'liema mod l-intimati indaħlulhom fi ħwejjiġhom jew fil-ħajja privata tagħhom jew tal-familja tagħhom. Għalhekk inkwantu dan l-ilment ma ġiex suffiċjentement imfisser, dan għandu jiġi mwarrab ukoll;*

7. *Madankollu biex l-argument ikun sħiħ, l-esponenti assolutament jiċħdu bħala fatt li huma ndaħlu jew ħadu xi miżuri biex jikkompromettu jew ifixklu l-ħajja privata jew tal-familja tar-rikorrenti.*

8. *Illi dejjem mingħajr ħsara għal dak li ngħad aktar kmieni, b'mod ġenerali jingħad li l-Gvern Malti ħa dawk il-miżuru meħtieġa, inkluż bdil fil-liġi, biex jindirizza l-problema tal-asbestos karċinoġenu fit-tarzna. Tassew malli l-Gvern sar jaf bil-perikolu ta' dan il-materjal, huwa ħa ċertu passi rimedjali biex jiġi evitat il-periklu.*

9. *Mhux fi żmien daqshekk imbiegħed l-asbestos kien meqjus bħala wieħed mill-aqwa materji prima biex isolvu problemi ta' insulazzjoni. Hekk kif il-Gvern Malti sar jaf bir-riskju ta' dan il-materjal, inbeda proċess biex jitneħħa dan il-materjal u saħanistra għadda liġijiet biex iwaqqaf l-*

importazzjoni tiegħu. Naturalment però dan il-proċess kellu jieħu ż-żmien tiegħu għaliex l-asbestos ma setax jisparixxi f'daqqa waħda;

10. *Jiġi b'hekk li l-Gvern Malti ma jistax jitqies responsabbli li ma pprojbixxiex l-użu tal-asbestos jew li naqas milli jxerred tagħrif dwar il-perikli sanitarji marbuta mal-espożizzjoni tal-asbestos malli sar jaf b'mod konklussiv bl-effetti negattivi tiegħu fuq saħħet il-bniedem;*

Għaldaqstant fid-dawl tas-suespost ma hemm l-ebda leżjoni tad-drittijiet fundamentali tar-rikorrenti u din l-Onorabbli Qorti għandha tiċħad l-allegazzjonijiet u t-talbiet kollha bħala nfondati fil-fatt u fid-dritt.

Salv eċċezzjonijiet ulterjuri.

Bl-ispejjeż."

Rat il-provi kollha mressqa mill-partijiet u n-Noti ta' Sottomissjonijiet skambjati bejniethom.

Rat li l-kawża tħalliet għall-lum għas-sentenza.

Rat l-atti l-oħra tal-kawża.

Ikkunsidrat:

Joseph Vella Galea, ir-raġel tar-rikorrenti Helen Vella[2] u missier ir-rikorrenti l-oħra[3], kien impjegat ma' kumpanija privata bejn l-1969 u l-1997. Matul dawk is-snin huwa kien ġie espost għall-materjal tal-asbestos liema esposizzjoni allegatament ikkaġunatlu l-marda tal-kanċer u li kawża tagħha huwa miet fit-28

---

[2] Ċertifikat taż-żwieġ a fol 5
[3] Ċertifikati tat-twelid a fol 6 u 7

t'April 2014. Ir-rikorrenti odjerni ntavolaw il-proċeduri odjerni kontra l-intimati peress li fil-fehma tagħhom nonostante l-għarfien mill-Istat Malti għal għexieren sħaħ dwar l-effetti nocivi tal-espozizzjoni ghall-asbestos, l-istess Stat naqas li jipprovdi lil Joseph Vella Galea bi protezzjoni fattwali, legali u nformattiva biex jilqa' għall-ħsara kkaġunta minn dan il-materjal bil-konsegwenzi kollha li l-istess Vella Galea u l-familja tiegħu kellhom ibatu għal dan in-nuqqas. Ir-rikorrenti jsostnu li ġew leżi d-drittijiet fundamentali tagħhom kif protetti fil-Kostituzzjoni ta' Malta ("il-Kostituzzjoni") u l-Konvenzjoni Ewopea għad-Drittijiet tal-Bniedem u Libertajiet Fundamentali ("il-Konvenzjoni").

Minn naħa tagħhom l-intimati jirrespinġu l-pretensjonijiet tar-rikorrenti bħala nfondati fil-fatt u fid-dritt u jiċħdu kwalunkwe responsabbilta' għall-ksur tad-drittijiet fundamentali tal-istess rikorrenti.

A. PROVI

1. Joseph Vella Galea kien impjegat fuq bażi full-time mas-soċjeta' Simonds Farsons Cisk plc bejn l-1 t'April 1969 u t-30 ta' Ġunju 1997[4]. Huwa miet fit-28 t'April 2014 kawża ta' *Cardiopulmonary failure* u *Mesothelioma* kif juri ċ-ċertifikat tal-mewt tiegħu[5];

2. Ir-rikorrenti esibew xi traskrizzjonijiet ta' xhieda mill-atti tal-proċeduri b'mertu simili fl-ismijiet *George Spiteri vs Policy Manager tal-Malta Shipyards et* deċiżi minn din il-Qorti fit-23 ta' Novembru 2016:

a. **Xhieda tal-Profs. Joseph Cacciattolo**[6] fil-kwalita' tiegħu ta' Kap tad-Dipartiment tal-Mediċina fl-Universita' ta' Malta u *Consultant Respiratory*

[4] Employment History a fol 8
[5] Fol 4
[6] Fol 10 et seq

Physician fid-Dipartiment tas-Saħħa. Huwa kien qal li r-rikorrent f'dik il-kawża George Spiteri kienet żviluppatlu l-kundizzjoni msejħa *pleural effusion* u wara testijiet ulterjuri gie skopert kellu *pleural mesothelioma*, li huwa kanċer tar-rita (*lining*) tal-pulmun. Huwa qal hekk –

"Jiena ma kelli l-ebda dubbju li l-marda li kien isofri biha s-Sur Spiteri kienet kawża diretta tal-fatt li kien espost għall-asbestos."

Il-Professur xehed estensivament dwar l-effetti tal-asbestos fuq is-saħħa tal-bniedem:

"D: Tista' tikkonferma n-ness esklussiv bejn l-espożizzjoni għall-asbestos u l-pleural mesothelioma?

R: Ngħid li iva hemm relazzjoni kawżali, 'a direct causal relationship' bejn l-espożizzjoni għall-asbestos u l-pleural mesothelioma[7]. *Niċċara li l-pleural mesothelioma hija cancer tar-rita (lining) tal-pulmun.*

D. Liema tipi oħra tal-cancer jew mard serju oħra jistgħu jirriżultaw minħabba l-exposure għall-asbestos.

R. L-exposure għall-asbestos, tista' tirriżulta fi mesothelioma tar-rita (lining) tal-msaren, tar-rita ta' madwar il-qalb u tar-rita ta' madwar it-testikoli. Minbarra hekk l-asbestos huwa kawża ta' tip oħra ta' cancer tal-pulmun innifsu. Bniedem li huwa espost għall-asbestos jista' jiżviluppa asbestosis li hija marda li taffettwa l-pulmun billi tikkawża fibrosis li hija marda serja li ġġiegħel il-pulmun jiċkien u jonqos mill-funzjoni tiegħu. L-asbestos jista' ukoll jikkawża qxur fil-pleura li hija r-rita madwar il-pulmun.

Il-Professur qal ukoll li evidenza xjentifika li tassoċja l-espożizzjoni għall-asbestos mal-kanċer tirrisali għas-sena 1938. Eventwalment in-ness bejn l-asbestos u *pleural mesothelioma* kien ġie ndikat fil-*British Medical Journal* 1960. F'dik l-epoka, dan il-gurnal mediku kien wieħed miż-żewġ ġurnali mediċi prinċipali li kienu jinqraw mit-tobba Maltin.

Invece għal dak li hu ness bejn it-tipjip u l-kanċer tal-pulmun, dan kien ġie stabbilit għal ħabta tal-1950 u kien anke ġie ndikat fil-gurnali mediċi. Id-Dipartiment tas-Saħħa f'Malta kien għamel kampanja ta' nformazzjoni li bdiet bejn wieħed u ieħor fl-1986. Il-Konsulenti tal-isptar kienu ħarġu wkoll *statement of concern*.

[7] Tipa grassa b'enfasi tal-Qorti

b. **Xhieda ta' Ray Busuttil Supretendent tas-Sahha Pubblika**[8] - Huwa qal illi r-rwol tiegħu ikopri l-ħarsien tas-saħħa pubblika skont id-dispożizzjonijiet tal-liġi. Minn tiftix li għamel mis-sena 1956 'il quddiem, huwa ma rrintraċċa ebda dokumentazzjoni, informazzjoni jew direzzjoni dwar l-użu tal-asbestos in ġenerali fuq skala nazzjonali. Kien hemm biss episodju speċifiċi. In kontro-eżami huwa qal li d-Dipartiment ġieli rcieva mistoqsijiet individwali minghand persuni li jiġu f'kuntatt mal-asbestos u dan sabiex jiggwidawhom dwar x'għandhom jagħmlu f'tali sitwazzjoni. Ir-rwol tad-Dipartiment f'tali każijiet huwa li jirreferu s-sitwazzjoni lil *teams* imwaqqfa appożitament. Dawn it-*teams* huma separati mid-Dipartiment. In ri-eżami qal li bħala Dipartiment huma jkunu nvoluti f'kampanji li jolqtu s-saħħa pubblika.

3. **Xehed Grezzju Cassar**[9] li qal li kien daħal jaħdem mas-soċjeta' Farsons f'Diċembru 1966 u baqa' jaħdem hemm għal aktar minn 40 sena sakemm irtira fi Frar 2008. Xogħolu fil-birrerija ta' Farsons li tinsab l-Imrieħel kien fil-*maintenance*. Kien ibbażat fil-*workshop* pero' l-*foreman* kien jibagħthom ukoll isewwu f'kull parti tal-birrerija. Peress li kien birrerija l-impjant kien mimli pajpijiet u kien hemm ħafna minnhom mgħottijin bl-asbestos. Is-saqaf ukoll kien tal-asbestos, kif kienu wkoll insulati bl-asbestos diversi nġenji li jżommu s-sħana eż. l-*boiler*. Dan l-asbestos kien hemm meta huwa daħal jaħdem fis-sena 1966 u għalhekk kien ifarfar sew. Meta hu u sħabu fil-maintenance kienu jsewwu xi pipe jew inġenji bl-asbestos kienu jaqtgħu l-asbestos u jħalluh mal-art sakemm ilestu u jnaddfu. L-asbestos baqa' fil-birrerija ta' Farsons sakemm huwa wasal biex jirtira. L-impjant kollu kien mimli asbestos u ma kienx hemm sular wieħed fejn ma kienx hemm asbestos. Ix-xhud qal li lil Joseph Vella Galea kien jafu sew u sar jafu fuq il-post tax-xogħol. Huwa kien daħal fl-istess żmien tax-xhud. L-uffiċċju tiegħu kien ħdejn il-workshop fejn kien jaħdem ix-xhud. Vella Galea kien skrivan. Ix-xhud qal li jaf ukoll biċ-ċert li wara li kien jipparkja l-karozza biex jidħol ix-xogħol kien jidħol fl-impjanti billi jgħaddi minn kuridur kollu mimli pajpijiet miksija bl-asbestos. Informazzjoni u twissijiet kontra l-asbestos qatt ma jaf li ngħataw il-ħaddiema la mill-

[8] Fol 13 et seq
[9] Affidavit a fol 28 et seq

Management tal-impjant u lanqas minn uffiċjali tal-Gvern jew sanita' jew minn kwalunkwe persuna oħra. L-istess ħaġa qal ix-xhud dwar protzzjoni u ċioe' li la hu u lanqas l-impjegati l-oħra ta' Farsons u li kienu jaħdmu fil-birrerija ma ngħataw protezzjoni ta' ebda tip konsistenti f'ilbies u maskli kontra l-asbestos.

4. **Xehed Lawrence Bugeja in rappreżentanza tat-Tabib Prinċipali tal-Gvern**[10] li esebixxa l-file mediku kollu ta' Joseph Vella Galea mis-sena 2008 'il quddiem.

5. L-intimati esibew xi traskrizzjonijiet ta' xhieda mill-atti tal-proċeduri fuq imsemmija fl-ismijiet *George Spiteri vs Policy Manager tal-Malta Shipyards et*:

a. **Xhieda ta' Joseph Saliba**[11] li kien jokkupa l-kariga ta' *Manager* għas-Saħħa u s-Sigurta' fil-*Malta Shipyard*. Dwar l-asbestos huwa qal li normalment jeżistu sitt tipi pero' l-aktar komuni fosthom huma tlieta u jinsabu f'diversi prodotti – ġo *lagging* bħala *insulation, boards, insulation* fil-*wiring* ecc. Minn meta bdew jeżaminawhom, fit-tarzna kienu tlieta t-tipi ta' asbestos li kienu l-aktar jiltaqgħu magħhom, bl-aktar wiehed ikun dak imsejjaħ *white asbestos*. Dan it-tip ta' asbestos huwa meqjus bħala l-inqas wieħed li jagħmel ħsara. Imbagħad kellhom l-*amosite (brown asbestos),* u l-agħar wieħed fost is-sitt tipi kien *crocidolite* – dan ftit li xejn kien jidħol it-Tarzna iżda nstab minnu wkoll. Minn dan l-aħħar tip, xi darbtejn biss sabu minnu.

Dwar l-għarfien fuq l-effetti tal-asbestos huwa xehed li[12]:

"...fid-dinja kollha damu ħafna ma saru aware minnhom tant hu hekk li sat-2012 il-Kanada kienet għadha tagħmel mining għal white asbestos għaliex kienu jgħidu li ma jagħmilx ħsara[13]*."*

[10] Fol 38 et seq
[11] Fol 39 et seq
[12] Fol 400
[13] fol 401

Saliba jgħid li meta f'Malta sar l-għarfien tal-effetti tal-asbestos, lejn nofs is-snin disgħin (circa 1996) it-Tarzna bdiet tieħu l-prekawzjonijiet li hemm bżonn u kienu javżaw lill-haddiema biex jekk jista' jkun ma jintmissx. Jekk pero' dan ma kienx possibbli kienu jitqabbdu nies apposta bis-*safety wear* apposta u l-area tiġi *sealed*. Huwa semma li meta kien jidħol xogħol relatat ma' rikondizzjonament ta' xi vapur, kienu jġibu nies minn barra, jieħdu kampjuni, jaraw x'hemm u tittieħed il-prekawzjoni neċessarja. Bħala eżempju semma li jekk kienet tkun ser tinqala panel u jkun hemm suspett li fiha l-asbestos, kien jittieħed kampjun, jiġi analizzat u mbagħad tingħalaq l-area u jitneħħa l-materjal skont il-bżonn. L-asbestos li kien jinġabar kien jigi miksi sew fil-plastik u jinħazen ġo mini li kellha t-Tarzna. Fl-1999 ix-xhud kien anke ntbaghat fl-esteru għat-taħriġ u wara ġie ċertifikat bħala analist fuq l-*asbestos fibres*. Lejn l-aħħar ta' dik l-istess sena it-Tarzna xtrat l-apparat kolu meħtieġ. F'Malta ma kienx hawn bħalu dan l-apparat u ma kienx hawn oħrajn li jaghmlu dan l-eżami. Meta mbagħad inġabar l-asbestos kollu, kienet ħarget tender għall-esportazzjoni tiegħu u b'dan il-mod dan il-materjal tneħħa kompletament minn ġot-tarzna.

Ix-xhud ikompli li b'riżultat ta' dan l-għarfien fuq l-asbestos, lill-ħaddiema li kienu jiżviluppaw xi problema ta' saħħa kienu jintbagħtu l-isptar ghħl testijiet. Imbagħad dawk il-ħaddiema, fosthom ix-xhud, li bħala parti minn xogħlhom kienu jieħdu l-kampjuni tal-asbestos, kienu jmorru l-isptar għal testijiet tal-pulmun u *check-ups* mediċi bħala rutina. Għal bidu kien hemm uħud li rreżistew dawn iċ-*check-ups* iżda maż-żmien is-sistema ndrat.

Qabel ma akkwistat dan l-għarfien iżda, Saliba jirrikonoxxi li dawn il-prekawzjonijiet ma kinux jittieħdu għax it-Tarzna ma kellhiex l-apparat u *know how* ta' kif isiru dawn it-testijiet. Huwa qal ukoll li sa minn żmien l-Ingliżi l-ħaddiema tat-Tarzna kienu jingħataw *dangerous employment allowance* li eventwalment tneħħiet.

In kontro-eżami Saliba qal li meta huwa kien daħal jaħdem it-Tarzna fl-1966 ingħata taħriġ iżda l-asbestos qatt ma kien issemma. Huwa kkonferma li kienu jkunu f'kuntatt mal-asbestos għax kien ikollhom rombli ta' asbestos sheets u peress li dan kien materjal tajjeb biex jilqa' kontra s-sħana kienu juzawh u jqattgħuh biex jagħmlu lqugħ ta' diversi affarijiet. Apparti fit-tarzna dan il-materjal kien u għadu jintuza f'setturi oħra fosthom f'*gaskets* ta' vetturi u tankijiet ta' l-ilma.

Ix-xhud qal ukoll li l-akbar periklu tal-asbestos huwa meta dan jigi mtaqqab jew isirlu *grinding* għax l-għabra tiegħu tibda ddur fl-arja u jdum biex jinżel u jdum biex jissetilja malajr. Jekk l-asbestos jixxarrab, l-għabra tinżel malajr. Minn naħa l-oħra il-*high dense material* ma jagħmilx ħsara għax ma jkunx qed jaqa' asbestos minnu.

b. Xhieda ta' **Dr George Peplow**[14], gradwat fil-Kimika, li sa qabel ma rtira kien ukoll Lecturer l-Universita'. Illum il-ġurnata għadu jipprovdi konsulenza fejn tidħol il-kwalita ta' l-arja u fuq *sampling evaluation ta' l-asbestos*. Huwa xehed hekk:

"....across the board kwalunkwe tip ta' asbestos dak li jissejjaħ blue, dak li jissejjaħ brown u white huwa perikoluż għas-saħħa, wieħed inqas mill-ieħor pero' huwa perikoluż[15]*."*

Huwa ta ħarsa ġenerali lejn il-parametri stabbiliti mill-liġi llum fejn jidħol immaniġġjar, qlugħ eċċ ta' materjal tal-asbestos, liema parametri jesiġu li l-livell ta' *fibres* tal-asbestos fl-arja biex il-post jiġi meqjus sikur għan-nies huwa baxx ħafna. Ix-xhud spjega wkoll li l-limitu għall-espożizzjoni ta' livelli tal-asbestos huwa baxx ħafna wkoll fejn jidħol xogħol fuq il-vapuri.

Il-proċeduri sabiex issir ħidma f'ambjent fejn ikun hemm espożizzjoni għall-asbestos huma llum rigorużi. Il-livelli ta' asbestos fl-arja jkunu qegħdin jiġu mmonitorjati il-ħin kollu u kif jinqabżu l-livelli, l-ħaddiema jridu joħorġu minn hemm u jsir miljorament fil-kondizzjonijiet ta' l-arja. Dan billi tiġi estratta l-arja, tiġi sostitwita b'arja ġdida pero' dik l-arja li tkun hemm fil-post tiġi ffiltrata biex tneħħi l-fibri tal-asbestos mill-arja. U qabel ma jerġa' jinżel il-livell tal-asbestos fl-arja, il-ħaddiema ma jitħallewx jerġgħu jidħlu jaħdmu hemm ġew.

Dwar l-għarfien tal-effetti noċivi li l-espożizzjoni għall-asbestos għandha fuq is-saħħa tal-bniedem, Dr Peplow xehed hekk:

"...mill-esperjenza tiegħi jiena l-Universita dħalt late '60s u diġa' kien hemm awarness, għax aħna konna nużaw fejn nagħmlu l-burners kienu ta' l-asbestos, kellu ovens ukoll li kienu insulated bl-asbestos u diġa' kienu qalulna isma għoqodu attenti mill-asbestos għax huwa perikoluz, pero' ma kienx hemm dik l-informazzjoni li tgħidilna isma użaw hekk, araw li l-limits ikunu daqshekk. Pero' l-awareness nemmen jiena li bdew deħlin late '60s early '70s bħala awareness, bħala liġijiet u anke fl-Ingliterra u anke fl-Ewropa u f'Malta wkoll, ġew ħafna iktar tard bħala liġijiet, pero' l-awareness kien hemm, kien jeżisti dejjem.

Dr. J. Sultana: Pero' rigward Malta taf meta bdew jittieħdu xi miżuri, bdew isiru riċerki fuq dan l-asbestos?

---

[14] Fol 48 et seq
[15] Fol 452

Xhud: Li naf jiena ifhem kif qed ngħidlek, awareness kien hawn, early '70s kien hawn, pero' dak iż-żmien li konna aware li isma jekk tuża l- asbestos aħsel idejk, ara li ma jiġix fuq il-ħwejjeġ tiegħek, ma kienx hemm l-ebda sens ta' limits of risks, method of testing, dawn ġew kollha late '90s, early 2000."

Ix-xhud indika li l-asbestos bħala prodott huwa użat speċjalment fuq il-vapuri u kien jintuża ħafna bħala insulazzjoni għal pajpijiet tal-ilma jaħraq, bħala diviżorji bejn parti u oħra tal-vapur. L-asbestos kien ukoll jintuża fil-bibien tal-vapuri peress li huwa *fire retardant*. Barra fuq il-vapuri kien u ġieli għadu jintuża bħala *corrugated panel* fuq ċerti soqfa.

Safejn jiftakar ix-xhud huwa qal li kien l-2003 meta ħarget l-ewwel liġi biex timmitiga kontra l-espożizzjoni tal-ħaddiema għall-asbestos. Pero' l-projbizzjoni fl-Ewropa biex ma jiġix importat l-asbestos u ma jiġix manufatturat kien fil-bidu tas-snin tmenin. Minn dak l-istess perjodu f'Malta wkoll ma setax aktar jiġi mportat u manufatturat l-asbestos. L-ewwel *standard test* li sar biex jiġi stabbilit il-livell ta' perikolu tal-asbestos aktarx kien tal-Agenzija Amerikana għall-protezzjoni tal-Ambjent fil-bidu tas-snin 90. Circa mill-2006 'l hawn il-metodu wżat huwa tal-World Health Organisation u stabilixxa limiti ġodda u aktar baxxi.

Ix-xhud elabora li dment li l-asbestos huwa nstallat f'post, ma jintmissx, ma jiġix disturbat ftit li xejn jimmanifesta perikolu għas-saħħa. Iżda mill-mument li dan il-materjal jiġi rimoss, maqlugħ jew maħdum, il-fibri tiegħu jibdew jikkontaminaw l-arja u r-riskju għas-saħħa jikber sew.

6. Din ix-xhieda li kienu taw Joseph Saliba u Dr George Peplow fil-Qorti reġgħet ġiet sostanzjalment riprodotta f'żewġ affidavits minnhom magħmula fl-atti tal-kawża tal-lum. **Joseph Saliba**[16] enfasizza li l-materjal tal-asbestos ikun perikoluż meta l-fibri ta' dan il-materjal ikunu sospiżi fl-arja. Qal li dawn il-fibri jdumu ma jinżlu u jissetiljaw. Jekk isir xi xogħol bħal tqattiegħ jew grinding ser ikun hemm asbestos fibres fl-arja u allura jkun hemm periklu għas-saħħa. Minn naħa tiegħu **Dr George Peplow**[17] kompla jispeċifika li l-liġi tiddistingwi bejn asbestos perikolużi u dawk li mhumhiex. Huwa qal li dment li fl-arja ma jkunx hemm livelli għoljin, fejn wieħed la jmiss u lanqas jaqla' l-

[16] Affidavit a fol 57 et seq
[17] Affidavit a fol 59 et seq

asbestos, dan ma jkun ta' ebda perikolu. Bħala linja ta' gwida huwa semma li 1 fiber per millimetre jew 100 fibers per litre huwa tajjeb sabiex jidħlu n-nies wara li jinqala l-fibre. Iżda fl-ambjent il-WHO tirrakkomanda li ma jkunx aktar minn 0.01 fibres pero' l-liġi ta' Malta tirreferi biss għal qlugħ tal-asbestos. Huwa qal li l-liġi lokali hija bażata fuq id-direttiva tal-Unjoni Ewropea li tgħid li ma jistax ikun 0.1 fibers per millilitre. Jekk jinqabeż dak il-limitu l-ħaddiema joħorġu sakemm ikun miljorament fil-kundizzjoni tal-arja. Huwa tenna wkoll li l-asbestos jintuża f'ħafna affarijiet bħala nsulazzjoni għall-*hot water pipes* u postijiet aċċessibbli għall-pubbliku. Żied jgħid li hekk kif Malta kellha għarfien dwar il-perikolu assoċjat mal-asbestos bdiet tirregola ruħha tant li nħolqot awtorita' apposta: l-OHSA u fl-2003 ħarġet l-ewwel liġi. L-għan ta' dawn il-liġijiet huwa li jisslavagwardjaw lill-ħaddiema fuq il-post tax-xogħol. Il-projbizzjoni f'Malta u fl-Ewropa biex ma jiġux manifatturati prodotti mill-asbestos seħħ fil-bidu tal-1980 għalkemm għad hawn jiċċirkolaw xi oġġetti magħmula mill-asbestos.

B. EĊĊEZZJONIJIET PRELIMINARI

L-intimati ressqu żewġ eċċezzjonijiet ta' natura preliminari.

L-ewwel eċċezzjoni preliminari tgħid hekk -

"Illi preliminarjament jiġi rilevat li l-ebda wieħed mill-intimati ma huwa l-leġittimu kontradittur f'din il-kawża ġaladarba fuq ammissjoni tar-rikorrent istess, id-defunt Joseph Vella Galea allegatament ġie espost għall-asbestos f'ċirkostanzi meta dejjem ħadem ma` kumpanija privata il-Farsons Group. M`huwiex ġust li l-intimati iwieġbu għall-egħmil u l-aġir tal-privat."

Fl-ewwel lok għal dak li jirrigwarda l-prinċipji ġurisprudenzjali li jirregolaw min għandu jitqies leġittimu kontradittur f'kawża, ingħad hekk minn din il-Qorti stess fil-każ **Pauline MacDonald vs Medistar Healthcare Services Limited et deciza fit-28 ta' Settembru 2016**[18] -

"Il-kriterji li jirrendu parti f'kawża bħala leġittimu kontradittur jirriżultaw ben ċari mill-ġurisprudenza:

Focal Maritime Services Company Limited vs Top Hat Company Limited** deċiża fid-9 t'April 2008 mill-Qorti tal-Appell**:

"In linea ta' prinċipju ġenerali huwa, bla dubju, indiskuss illi d-deduzzjoni ta' konvenut f'ġudizzju trid, neċessarjament, titwieled minn rapport ġuridiku, sija jekk dan jemani minn kuntratt, leżjoni ta' dritt minn intervent delittwuż jew akwiljan, ope successionis jew minn sitwazzjonijiet strutturalment komuni (ad eżempju, f'kondominju jew il-krejazzjoni ta' ċerti servitujiet). Li jfisser, b'konsegwenza, illi kawża ma tkunx tista' tikkonsegwi l-iskop tagħha jekk mhux fil-konfront ta' dak li miegħu l-attur, għal xi waħda mill-konnessjonijiet aċċennati, għandu relazzjoni ġuridika.

*Fil-każ fl-ismijiet **Edgar Urpani pro et noe vs Continental Meat Co. Ltd deċiż fit-23 t'Ottubru 2009**[19] intqal hekk:*

"Huwa ben risaput illi, u apparti mill-operat tal-liġi, il-kostituzzjoni in ġudizzju ta' parti mħarrka tinsel minn qagħda ta' rapport ġuridiku preċedenti, sija kontrattwali, extra-kontrattwali, delittwuż jew akwiljan. Ara Artikolu 959 Kodiċi Ċivili. Dan neċessarjament ifisser illi l-azzjoni proposta jrid ikollha bejn il-partijiet konnessjoni ma' l-oġġett jew it-titolu tal-kawża."

Illi inoltre l-ġurisprudenza tkompli hekk:

"Għal fini tal-valutazzjoni ta' l-integrita` tal-kontradittorju rigward irid isir b'mod esklussiv għal dak prospettat mill-attur bit-talba tiegħu. Dan għaliex il-

[18] Rik Gur Nru 700/14
[19] Rik 1758/99 Qorti tal-Appell (Sede Inferjuri)

*kontradittorju hu determinat fuq il-bażi tad-domanda proposta." **(Avukat Dr Aaron Mifsud Bonnici noe vs European Institute of Education Limited)**[20]."*

L-intimati jargumentaw li la Joseph Vella Galea kien impjegat ma' kumpanija privata hija din is-soċjeta' li għandha tirrispondi għall-lanjanzi tar-rikorrenti u mhux huma.

Minn naħa tagħhom ir-rikorrenti jsostnu li ż-żewġ intimati għandhom x'jirrispondu fil-kawża: it-Tabib Prinċipali tal-Gvern għax huwa responsabbli għas-saħħa pubblika u l-Avukat Ġenerali in rappreżentanza tal-Istat.

Il-Qorti tibda billi tqis li ndipendentement mill-fatt li Joseph Vella Galea kien allegatament espost għall-asbestos fiż-żmien li kien impjegat ma' ażjenda privata, il-lanjanzi mressqa mir-rikorrenti huma allaċjati ma' allegat ksur ta' drittijiet fundamentali. Għal tali ksur jirrispondi biss l-Istat u mhux il-privat. Ċertament għalhekk li minn dan il-lat il-bażi tal-eċċezzjoni tal-intimati diġa ma treġix.

Għal dak li jirrigwarda l-preżenza tal-intimat Tabib Prinċipali tal-Gvern fil-kawża, l-Qorti hija tal-fehma li fil-każ tal-lum ir-rikorrenti qegħdin jagħmlu allegazzjonijiet li jolqtu direttament ir-rwol tiegħu li jħares is-saħħa pubblika inkluż li jinforma lill-poplu dwar il-ħsara kaġunata mill-asbestos u li jipprovdilhom miżuri prattiċi adegwati biex jipproteġihom mill-effetti ta' espożizzjoni għal dan il-materjal.

Dwar il-preżenza tat-Tabib Prinċipali tal-Gvern (Saħħa Pubblika) fi proċeduri b'mertu bħal dak odjern ingħad hekk mill-Qorti fil-każ fl-ismijiet **Lawrence**

[20] (Nru 777/06) Deciz 13 ta' Marzu 2009 mill-Qorti ta' l-Appell

Grech et vs It-Tabib Prinċipali tal-Gvern (Saħħa Pubblika et) deċiż fit-8 ta' Novembru 2018[21] **-**

"Jidhrilha li l-intimat Tabib Ewlieni tal-Gvern ma jistax iwarrab minn fuqu r-responsabbiltà li jilqa' għal uħud mill-premessi tar-rikors li bih ir-rikorrenti fetħu din il-kawża. Hawnhekk il-Qorti tirreferi għal dawk il-premessi li fihom ir-rikorrenti jixlu lillawtoritajiet sanitarji f'Malta b'nuqqas ta' twissijiet u teħid ta' prekawzjonijiet fuq livell nazzjonali dwar ir-riskji ta' kuntatt mal-asbestos jew l-għabra tiegħu u dan kemm minn min ikun waqt ix-xogħol u kemm b'ħarsien tas-soċjetà in ġenerali. Dawn ix-xiljiet jirrigwardaw lill-intimat Tabib Ewlieni u mhux lillAvukat Ġenerali. Minbarra dan, l-azzjoni attriċi trid tinftiehem fil-qafas taxxilja li l-awtoritajiet kompetenti f'Malta naqsu li jieħdu l-miżuri xierqa u f'waqthom biex saħħet in-nies titħares mill-perikli ta' mard, u dan lil hinn minn jekk dawn l-awtoritajiet kinux marbuta f'xi rabta kuntrattwali ta' mpieg malistess nies jew mod ieħor. F'dan ir-rigward, uħud mill-premessi li fuqhom jinbena l-każ tar-rikorrenti juru li l-intimat Tabib Prinċipali kien l-awtorità li kellha d-dmir li tagħti pariri lill-Gvern dwar il-miżuri xierqa li messhom ittieħdu (kemm amministrattivi u kif ukoll leġislattivi) biex saħħet il-persuni titħares kif jixraq. Għalhekk, l-imsemmija eċċezzjoni safejn tirrigwarda lillintimat Tabib Prinċipali ma hijiex tajba ;"

U fil-każ **Mary Grace Farrugia et vs Tabib Principali tal-Gvern (Saħħa Pubblika) et deċiż fil-15 ta' Settembru 2015** il-Qorti kienet qalet hekk **-**

"Il-Qorti tagħmel distinzjoni bejn l-illeġittimita` tal-persuna u r-responsabilita` tal-persuna.

[21] Rik Kost 78/13

Kwistjoni hija jekk fil-proċediment tal-lum għandux it-Tabib Prinċipali tal-Gvern (Saħħa Pubblika) joqgħod għall-ġudizzju ta` din il-Qorti.....Din il-Qorti mhijiex sejra tidħol fil-mertu, pero` trid tgħid illi l-ECHR fis-sentenza tagħha (op. cit.) fil-każ ta` "**Brincat and Others v. Malta**" għamlet analiżi ta` x`kien jispetta lill-Awtoritajiet tas-Saħħa ta` Malta li jagħmlu dwar tagħrif lill-pubbliku dwar l- asbestos (ara para. 106 tad-deċizjoni).

Fiċ-ċirkostanzi din il-Qorti ma tistax tilqa` l-preġudizzjali tat-Tabib Principali tal-Gvern illi m`għandux jitqies bħala inkapaċi skond il-liġi li joqgħod f`kawża (ara l-Art 780 tal-Kap 12)."

Fid-dawl tas-suespost il-Qorti tqis li **t-Tabib Prinċipali tal-Gvern (Saħħa Pubblika) huwa leġittimu kontradittur fil-kawża.**

Jiġi nnutat ulterjorment li l-ilment tar-rikorrenti jolqot ukoll in-nuqqas tal-Istat Malti li jipprovdi l-qafas leġislattiv meħtieġ għas-salvagwadja tas-saħħa pubblika fir-rigward u dan nonostante l-għarfien tiegħu dwar il-ħsara għas-saħħa kaġunata mill-espożizzjoni għall-asbestos. Huwa l-Parlament Malti li għandu s-setgħa li jgħaddi l-liġijiet u għalhekk in kwantu din l-istituzzjoni ma tistax titħarrek direttament f'kawża, huwa l-Avukat Ġenerali li għandu jirrispondi in rappreżentanza residwa tal-istess Stat li taħtu jaqa d-dmir tal-leġislazzjoni fil-pajjiż.

Isegwi li anke l-Avukat Ġenerali huwa leġittimu kontradittur fil-kawża.

L-ewwel eċċezzjoni preliminari sejra għalhekk tiġi miċħuda.

It-tieni eċċezzjoni preliminari tal-intimati tgħid hekk -

"Illi mingħajr preġudizzju għas-suespost jingħad li għall-integrita` tal-ġudizzju għandha tissejjaħ fil-kawża proprju l-kumpanija Farsons Group."

Skont l-intimati din is-soċjeta' kellha tissejjaħ fil-kawża għax hija tista' twieġeb aħjar dwar il-kundizzjonijiet tal-ħaddiema tagħhom partikolarment peress li l-mertu tal-kawża huwa marbut strettament mal-perjodu li Joseph Vella Galea kien impjegat hemmhekk.

Fil-fehma tal-Qorti din l-eċċezzjoni ma treġix.

Huwa ċar li l-pretensjonijiet tar-rikorrenti huma unikament allaċjati ma' allegat ksur da parti tal-Istat tad-dritt tar-rikorrenti:

- għall-protezzjoni tal-ħajja u li l-ħajja tal-individwu ma titqiegħedx f'periklu bla bżonn (art 33 tal-Kostituzzjoni u art 2 tal-Konvenzjoni); u
- d-dritt għar-rispett tal-ħajja privata u tal-familja (art 8 tal-Konvenzjoni)

Fi ftit kliem għalhekk l-azzjoni odjerna hija diretta lejn l-allegat nuqqas t'osservanza tal-obbligi pożittivi u passivi tal-Istat ('*positive and negative obligations of the State*'). Dawn l-obbligi jkopru l-ħarsien tad-drittijiet fundamentali tal-individwu kif sanċiti fil-Kostituzzjoni u l-Konvenzjoni kif ukoll li l-Istat ma jagħmel xejn, ħlief sa fejn konċess mill-Kostituzzjoni u l-Konvenzjoni, biex jinterferixxi fit-tgawdija ta' dawk id-drittijiet. Speċifikatament dwar l-artikoli tal-Konvenzjoni li fuqhom hija bażata din il-kawża l-awturi Harris, O'Boyle & Warbrick jgħidu hekk fil-ktieb *"Law of the European Convention on Human Rights*[22]*"* –

"Article 1 of the Convention requires the contracting parties to 'secure' the rights and freedoms included in it. Together with the text of later articles dealing with particular rights, this worsing in Article 1 has been interpreted as

[22] It-tieni Edizzjoni paġni 18-19

imposing both negative and positive obligations upon states.... A number of positive obligations are expressly present in, or necessarily follow from, the text of the Convention. There are, for example, obligations to protect the right to life by law (Art 2 (1))......Other positive obligations have been read into the Convention by the Court....The court stated, in the context of the right to 'respect for family life' in Article 8, that 'it does not merely compel the state to abstain from such interferences: in addition to this primary negative undertaking, there may be positive obligations inherent in an 'effective respect' for family life."

Huma proprju dawn il-parametri li fuqhom hija arġinata l-kawża tal-lum u għalhekk l-evalwazzjoni tal-Qorti fil-mertu hija unikament marbuta mal-indaġni dwar jekk l-Istat Malti aderixxiex ruħu jew le ma' dawn l-obbligi pożittivi u negattivi msemmija fil-kuntest tal-fattispeċje tal-każ odjern. Tali ndaġni għalhekk b'ebda mod ma tirrikjedi l-preżenza diretta tat-terz privat fil-kawża (f'dan il-każ is-soċjeta' li magħha kien impjegat Joseph Vella Galea) għax ma hemm xejn li tali soċjeta' tista' tirrispondi għalih.

Għal kull buon fini huwa minnu li nonostante li l-Istat li jirrispondi għal ksur ta' drittijiet fundamentali *per se* hemm ċirkostanzi li jimmeritaw il-preżenza tat-terz privat fil-kawża meta jkun hemm lok li dan jista' jiġi milqut bl-eżitu tal-każ. Eżempju klassiku huma l-kawżi li jinvolvu ksur tad-dritt tas-sidien għat-tgawdija tal-proprjeta' tagħhom bid-dispożizzjonijiet tal-Kap 158 tal-Liġijiet ta' Malta fejn normalment l-inkwilin li jkun qed jabita fil-fond jissejjaħ fil-proċeduri in vista tal-fatt li r-rimedju mitlub ikun jolqot id-drittijiet tiegħu tal-inkwilinat. Dan pero' mhuwhiex il-każ odjern fejn ebda waħda mit-talbiet tar-rikorrenti ma hi ndirizzata lejn l-*employer* ta' Joseph Vella Galea u r-rimedju

mitlub huwa biss wieħed pekunarju ndirizzat lejn l-intimati rappreżentanti tal-Istat.

Naturalment il-partijiet odjerni kellhom l-opportunita' li jressqu rappreżentanti jew impjegati tas-soċjeta' Simonds Farsons Cisk plc, kif fil-fatt ġara, iżda ma hemm ebda lok li tali soċjeta' kellha tkun parti mill-kawża nnifisha.

Għalhekk it-tieni eċċezzjoni sejra tiġi wkoll miċħuda.

Ċ. MERTU

Il-Qorti sejra tipproċedi bl-eżami tat-talbiet tar-rikorrenti u l-oppożizzjoni li saret għalihom mill-intimati.

L-ewwel talba tar-rikorrenti

Permezz ta' din it-talba r-rikorrenti qegħdin jitolbu lil din il-Qorti tiddikjara li fil-konfront tagħhom ġie vjolat –

"Id-dritt ghall-protezzjoni tal-hajja, u li l-hajja ta' l-individwu ma titqieghedx f' periklu bla bzonn, ai termini tal-Artiklu 33 tal-Kostituzzjoni ta' Malta, u ta' l-artiklu 2 tal-Konvenzjoni Ewropea dwar id-drittijiet tal-Bniedem applikabbli fil-Ligi nostrana tramite Kap 319 tal-Ligijiet ta' Malta."

Minn naħa l-oħra l-intimati **fit-tielet, ir-raba' u l-ħames eċċezzjoni** tagħhom jargumentaw li r-rikorrenti jeħtiġilhom jippruvaw n-ness tal-kawżalità li l-mejjet kien tassew espost għall-asbestos u kif ukoll li l-kanċer malinju li nstab fuqu kien konsegwenza u kawża unika tal-fatt li l-imsemmi Joseph Vella Galea kien espost għall-asbestos. Qalu wkoll li safejn l-ilment tar-rikorrenti huwa bażat fuq l-allegazzjoni ta' ksur tad-dritt għall-ħajja, kif protett bl-artikolu 33 tal-Kostituzzjoni u l-artikolu 2 tal-Konvenzjoni Ewropea, dan huwa bla bażi fil-fatt u fid-dritt, peress li ħadd mill-intimati intenzjonalment ma qiegħed ħajjet ir-rikorrenti fil-perikolu jew b'xi mezz ċaħħadhom mill-jedd għall-ħajja tagħhom.

Imbagħad **fit-tmien, id-disa' u l-għaxar eċċezzjoni** l-intimati saħqu li l-Gvern Malti ħa dawk il-miżuru meħtieġa, inkluż bdil fil-liġi, biex jindirizza l-problema tal-asbestos karċinoġenu fit-tarzna. Malli l-Gvern sar jaf bil-perikolu ta' dan il-materjal, huwa ħa ċertu passi rimedjali biex jiġi evitat il-periklu. Żiedu jgħidu li sa żmien mhux daqshekk imbiegħed l-asbestos kien meqjus bħala wieħed mill-aqwa materji prima biex isolvu problemi ta' insulazzjoni. Hekk kif il-Gvern Malti sar jaf bir-riskju ta' dan il-materjal, inbeda proċess biex jitneħħa dan il-materjal u saħanistra għadda liġijiet biex iwaqqaf l-importazzjoni tiegħu. Però dan il-proċess kellu jieħu ż-żmien tiegħu. Fil-fehma tal-intimati għalhekk il-Gvern Malti ma jistax jitqies responsabbli li ma pprojbixxiex l-użu tal-asbestos jew li naqas milli jxerred tagħrif dwar il-perikli sanitarji marbuta mal-espożizzjoni tal-asbestos malli sar jaf b'mod konklussiv bl-effetti negattivi tiegħu fuq saħħet il-bniedem.

L-artikolu 33 tal-Kostituzzjoni jipprovdi hekk:

"(1) Ħadd ma jista' jiġi pprivat mill-ħajja tiegħu intenzjonalment ħlief fl-esekuzzjoni tas-sentenza ta' qorti dwar reat kriminali skont il-liġi ta' Malta li tiegħu jkun ġie misjub ħati.

(2) Mingħajr ħsara għal xi responsabbiltà għal ksur ta' xi liġi oħra dwar l-użu ta' forza f'dawk il-każijiet li huma hawnhekk iżjed 'il quddiem imsemmija, persuna ma għandhiex titqies li tkun ġiet ipprivata mill-ħajja tagħha bi ksur ta' dan l-artikolu jekk tmut b'riżultat tal-użu ta' forza daqs kemm tkun raġonevolment ġustifikabbli fiċ-ċirkostanzi tal-każ -
(a) fid-difiża ta' xi persuna minn vjolenza jew fid-difiża ta' proprjetà;
(b) sabiex jiġi effetwat arrest skont il-liġi jew tiġi evitata l-ħarba ta' persuna detenuta skont il-liġi;
(ċ) sabiex tiġi megħluba rewwixta, insurrezzjoni jew ammutinament; jew
(d) sabiex jiġi evitat l-egħmil minn dik il-persuna ta' reat kriminali, jew jekk tmut minħabba att leġittimu ta' gwerra."

L-artikolu 2 tal-Konvenzjoni jipprovdi hekk:

"(1) Id-dritt għall-ħajja ta' kulħadd għandu jiġi protett b'liġi. Ħadd ma għandu jiġi ipprivat mill-ħajja tiegħu intenzjonalment ħlief fl-esekuzzjoni tas-sentenza ta' qorti wara li jiġi misjub ħati ta' delitt li dwaru tkun provduta mil-liġi din il-piena.

(2) Il-privazzjoni tal-ħajja ma għandhiex titqies bħala magħmula bi ksur ta' dan l-Artikolu meta jirriżulta mill-użu ta' forza li ma jkunx aktar minn dak li jkun assolutament meħtieġ:
(a) fid-difiża ta' xi persuna minn vjolenza illegali;
(b) sabiex jiġi effettwat arrest skont il-liġi jew tiġi evitata l-ħarba ta' xi persuna detenuta skont il-liġi;
(ċ) f'azzjoni meħuda skont il-liġi sabiex tiġi megħluba rewwixta jew insurrezzjoni."

Fil-każ **Jane Agius vs Avukat Ġenerali et deċiż fil-15 ta' Jannar 2015**[23], din il-Qorti diversament preseduta qalet hekk dwar il-prinċipji naxxenti minn dawn l-artikoli:

"Riferibbilment għall-Artikolu 2 tal-Konvenzjoni, hu paċifiku li dan l-artikolu jħaddan aspetti kemm sostantivi kif ukoll proċedurali. Minbarra dan, il-Qorti Ewropea rrikonoxxiet li dan l-artikolu jimponi mhux biss obbligu li l-Istat ma jipprivax persuna arbitrarjament mill-ħajja iżda li l-Istat għandu jieħu dawk l-azzjonijiet jew miżuri pożittivi raġjonevolment mitluba biex tiġi żgurata l-protezzjoni għall-ħajja (positive obligations).

Huma f'dan is-sens il-kliem tal-Qorti Ewropea fil-każ ***Bljakaj and Others v Croatia*** *tat-18 ta' Settembru 2014*[24]*:*

"...Article 2 enshrines one of the basic values of the democratic societies making up the Council of Europe (see ***McCann and Others v. the United Kingdom****, 27 September 1995, § 147, Series A no. 324). The first sentence of Article 2 § 1 enjoins the State not only to refrain from the intentional and unlawful taking of life, but also to take appropriate steps to safeguard the lives of those within its jurisdiction (see* ***L.C.B. v. the United Kingdom****, 9 June 1998, § 36, Reports of Judgments and Decisions 1998-III; and* ***Osman v. the United Kingdom****, 28 October 1998, § 115, Reports 1998-VIII)."*

[23] Rik Nru 33/2014
[24] App.Nru. 74448/12 para 103.

Hekk ukoll fil-każ ***Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania*** *[GC] 11 tas-17 July 2014 il-Qorti Ewropea irriteniet hekk:*

"The positive obligations under Article 2 must be construed as applying in the context of any activity, whether public or not, in which the right to life may be at stake. This is the case, for example, in the health-care sector as regards the acts or omissions of health professionals (see Dodov, cited above, §§ 70, 79-83 and 87, and ***Vo v. France*** *[GC], no. 53924/00, §§ 89-90, ECHR 2004-VIII, with further references), States being required to make regulations compelling hospitals, whether public or private, to adopt appropriate measures for the protection of their patients' lives (see* ***Calvelli and Ciglio v. Italy*** *[GC], no. 32967/96, § 49, ECHR 2002-I). This applies especially where patients' capacity to look after themselves is limited (see Dodov, cited above, § 81)[25]. "*

*…….****Tarariyeva v Russia***[26] *deciz fl-14 ta' Dicembru 2006 fejn il-Qorti Ewropea fissret li :*

"1. ***The Court reiterates that the first sentence of Article 2****, which ranks as one of the most fundamental provisions in the Convention and also enshrines one of the basic values of the democratic societies making up the Council of Europe,* ***requires the State not only to refrain from the "intentional" taking of life, but also to take appropriate steps to safeguard the lives of those within its jurisdiction***[27] *(see, for example, Keenan v. the United Kingdom, no. 27229/95, § 89, ECHR 2001-III). "*

…fis-sentenza mogħtija fil-każ ta' ***Gagiu v Rumanija***[28] *tal-24 ta' Frar 2009 fejn ingħad li:*

"2. L'obligation de protéger la vie des personnes détenues implique également de leur dispenser avec diligence les soins médicaux à même de prévenir une issue fatale (Taïs, précité, § 98, et Anguelova c. Bulgarie, no 38361/97, § 130, CEDH 2002-IV). Le manque de soins médicaux appropriés peut constituer ainsi un traitement contraire à la Convention (Huylu, précité, § 58)."

L-intimati jissottomettu li l-artikolu 2 u l-artikolu 33 għandhom jinqraw ad litteram u japplikaw biss għall-privazzjoni intenzjonali tal-ħajja. Jgħidu li għalkemm huwa minnu li l-awtoritajiet tal-ħabs ma vvigilawx uti bonus paterfamilias fuq is-saħħa tal-priġunier Carlos Chetcuti, "pero ma rriżultax li

[25] Para 130.
[26] App. nru.. 4353/03
[27] Tipa grassa b'enfasi tal-Qorti
[28] App.Nru. 63258/00

n-nuqqas da parti tal-awtoritajiet kien wieħed intenzjonat" u għalhekk l-Istat m'għandux jitqies li lleda l-jeddijiet sanciti b'dawk l-artikoli.

Il-Qorti ma taqbilx ma' din l-interpretazzjoni li ma ssibx konfort fil-każistika tal-Qorti Ewropea fuq ċitata fejn jinsab ritenut li l-artikolu 2 jimponi obbligazzjoni pożittiva sostantiva u anke proċedurali fuq l-Istat.

F' ***L.C.B. v United Kingdom***[29] *mogħti fid-9 ta' Ġunju, 1988, il-Qorti Ewropea, wara li ċċitat il-prinċipji ġenerali li jirregolaw l-artikolu 2 qalet hekk:*

"...... It has not been suggested that the respondent State intentionally sought to deprive the applicant of her life. ***The Court's task is, therefore, to determine whether, given the circumstances of the case, the State did all that could have been required of it to prevent the applicant's life from being avoidably put at risk****."*

U fil-każ ***Oneryildiz v Turkey*** *mogħti fit-30 ta' Novembru 2004*[30] *ġie ribadit li -*

"In this connection, the Court reiterates that Article 2 does not solely concern deaths resulting from the use of force by agents of the State but also, in the first sentence of its first paragraph, lays down a positive obligation on States to take appropriate steps to safeguard the lives of those within their jurisdiction [...] ***The Court considers that this obligation must be construed as applying in the context of any activity, whether public or not, in which the right to life may be at stake, and a fortiori in the case of industrial activities, which by their very nature are dangerous***[31]*, such as the operation of waste-collection sites ("dangerous activities" - for the relevant European standards, see paragraphs 59 and 60 above).* ***Oyal v Turkey*** *(2010)* ***Oyal v Turkey*** *(2010) (Appl. No. 4864/05, 23 March 2010*[32]*"*

L-istess prinċipji japplikaw għall-interpretazzjoni tal-artikolu 33 tal-Kostituzzjoni. Għalhekk ingħad mill- Qorti Kostituzzjonali riferibbilment għall-artikolu 33 tal-Kostituzzjoni fil-kawza **James Agius vs Avukat Generali et**, suriferita:-
"L-artikolu 33 tal-Kostituzzjoni "Ir-rikorrenti qed tallega ksur ta' dan l-artikolu flimkien malartikolu 2 tal-Konvenzjoni. Il-kliem tal-artikolu 33 mhuwiex ezattament l-istess bhat-test tal-artikolu 2. L-artikolu 2 jibda bis-sentenza "Everyone's right to life shall be protected by law". Dan il-prinċipju assolut mhuwiex rispekkjat fl-artikolu 33 li jinkorpora biss it-tieni frazi tal-

---

[29] App. Nru. 23413/94
[30] App.Nru. 48939/99
[31] Tipa grassa b'enfasi tal-Qorti
[32] Para 71.

artikolu 2. Wieħed jista' jirraguna li din il-frazi tħalliet barra appozitament u għalhekk l-artikolu 33 jitkellem biss dwar indħil dirett mill-Istat.

Iżda dan l-artikolu għandu jingħata l-istess applikazzjoni bħall-artikolu 2 tal-Konvenzjoni għal diversi ragunijiet. L-ewwel nett hu paċifiku li rresponsabbilita guridika temani mhux biss fuq att pozittiv u dirett, imma anke minn att ta' omissjoni fejn persuna tonqos milli tagħhmel dak li hu mistenni ragonevolment minnha. Att ta' omissjoni jista' jkun leżiv daqs att ta' kommissjoni. "Inoltre, l-obbligazzjoni sanċita bl-artikolu 33 hija waħda essenzjalment tal-protezzjoni tal-ħajja minn azzjonijiet illegali u arbitrarji tal-Istat. Dan jirrikjedi li l-Istat għandu jkun marbut mhux biss milli jindaħal fit-tgawdija ta' tali dritt imma anke li jieħu mizuri pozittivi biex jassigura t-tħaris tad-dritt; altrimenti dan l-artikolu ikun wiehed dgħajjef u ineffettiv."

Kif diġa ġie aċċennat fis-suespost, il-prinċipji appena ċitati jissottolinejaw l-obbligu tal-Istat li mhux biss ma jċaħħadx mid-dritt tal-ħajja lil xi persuna b'mod arbitrarju, izda wkoll li jieħu dawk l-azzjonijiet jew miżuri pożittivi u preventivi raġjonevolment meħtieġa sabiex il-ħajja tal-persuni f'dak l-Istat tiġi protetta. Dan ixxejjen awtomatikament id-difiża tal-intimati fl-eċċezzjonijiet tagħhom li ksur tad-dritt għall-protezzjoni tal-ħajja taħt l-artikolu 2 tal-Konvenzjoni iseħħ biss meta tali privazzjoni tkun waħda "ntenzjonata."

Dan l-obbligu fuq l-Istat li jieħu miżuri protettivi għall-ħarsien tal-ħajja jamplifika ruħu partikolarment f'ċirkustanzi ta' attivitajiet li minn natura tagħhom jimmanifestaw riskju u periklu akbar għall-ħajja tal-bniedem. Dwar dan il-punt il-Qorti Ewropea għad-Drittijiet tal-Bniedem ('QEDB') qalet hekk fil-każ **Prilutskiy vs Ukraine deċiż fis-26 ta' Frar 2015**[33]**-**

"It entails above all a primary duty on the State to put in place a legislative and administrative framework designed to provide effective deterrence against threats to the right to life. This obligation indisputably applies in the particular context of dangerous activities, where, in addition, special emphasis must be placed on regulations geared to the special features of the activity in question, particularly with regard to the level of the potential risk to human lives. Those regulations must govern the licensing, setting up, operation, security and supervision of the activity and must make it compulsory for all those concerned to take practical measures to ensure the effective protection of citizens whose lives might be endangered by the inherent risks.

[33] App no. 40429/08

[.....]

*The scope of the positive obligation must be interpreted in a way that does not impose an unrealistic or disproportionate burden on the authorities, bearing in mind the difficulties in policing modern societies, the unpredictability of human conduct and the operational choices which must be made in terms of priorities and resources. Accordingly, not every claimed risk to life can entail for the authorities a Convention requirement to take operational measures to prevent that risk from materialising. For the Court, and having regard to the nature of the right protected by Article 2, a right fundamental in the scheme of the Convention, it is sufficient for an applicant to show that the authorities did not do all that could be reasonably expected of them to avoid a real and immediate risk to life of which they have or ought to have knowledge. This is a question which can only be answered in the light of all the circumstances of any particular case (see **Osman v. the United Kingdom**, 28 October 1998, § 116, Reports of Judgments and Decisions 1998 VIII).”*

Speċifikatament b'referenza għall-mertu tal-każ odjern, il-QEDB qalet hekk dwar l-espożizzjoni ta' persuna għall-asbestos fil-każ **Brincat and others v Malta** -

“81. The Court considers that the same obligations may apply in cases, such as the present one, dealing with exposure to asbestos at a workplace which was run by a public corporation owned and controlled by the Government.

82. The Court reiterates that it has applied Article 2 both where an individual has died (see, for example, Öneryıldız, cited above) and where there was a serious risk of an ensuing death, even if the applicant was alive at the time of the application.”

Fid-dawl ta' dawn il-prinċipji suesposti, l-Qorti tagħmel dawn l-osservazzjonijiet li jgħoddu għall-każ tal-lum -

1. Kif irriżulta mill-provi mressqa fil-każ odjern Joseph Vella Galea għamel circa 28 sena jaħdem f'ambjent ta' xogħol li esponih kontinwament għall-materjal tal-asbestos. Dan il-materjal kien preżenti f'kull sular tal-birrerija fejn kien jaħdem u anke fis-saqaf. Ix-xhud Grezzju Cassar spjega li biex kien isir *maintenance* jew tiswijiet ta' pajpijiet jew inġenji bl-asbestos kienu jaqtgħu l-istess asbestos. Dan il-proċess għalhekk żgur kien iwassal għar-rilaxx tal-għabra tal-asbestos fl-arja. Intwera wkoll b'mod mhux kontradett mill-provi li dan l-asbestos kien ilu hemm mill-1966 u kien ifarfar sew. Għalkemm Joseph Vella Galea ma kienx jaħdem direttament hu fit-tqattiegħ tal-asbestos (għax xogħolu

kien ta skrivan) huwa ċertament għandu jitqies li kien regolarment espost anke għall-effetti ta' dawn ix-xogħlijiet li jinvolvu l-asbestos peress li l-uffiċju tiegħu kien viċin il-*workshop* tal-ħaddiema li jagħmlu l-*maintenance*. Inoltre huwa kuljum kien jgħaddi minn kuridur mimli pajpijiet miksija bl-asbestos. Dan fuq bażi prolongata ta' tant snin;

2. Il-periklu għas-saħħa kawżata minn espożizzjoni għall-asbestos, partikolarment espożizzjoni prolongata, ġie konfermat f'depożizzjoni dettaljata minn Dr George Peplow, xhud imressaq mill-intimati stess;

3. Joseph Vella Galea kien eventwalment ġie dijanjostikat bil-marda tal-kanċer – *mesothelioma* li wasslet għall-mewt tiegħu f'April 2014;

4. Il-Professur Joseph Cacciattolo kkonferma n-ness dirett bejn dan it-tip ta' kanċer u l-espożizzjoni għall-asbestos;

5. Din il-Qorti diversament preseduta fil-każ **Carmena Fenech et vs Chairman tal-Malta Drydocks noe deċiż fis-6 ta' Diċembru 2006**[34] li kien jikkonċerna mewt ta' ex-ħaddiem tat-Tarzna kawża ta' *malignant mesothelioma* b'riżultat ta' espożizzjoni għall-asbestos kienet ukoll ikkonstatat hekk:

"Jokkorri forsi f' dan l-istadju u qabel kull konsiderazzjoni oħra illi jsiru ċerti riljievi mediċi in materja tax-xorta ta' marda kkuntrattata mid-decujus Joseph Fenech u li ġabet id-deċess tiegħu. Dan kemm mir-riċerka kondotta mill-Qorti u l-aktar mix-xhieda tal-mediċi prodotti mill-atturi:-

(i) "Malignant mesothelioma" huwa tumur "aggressiv immens" u "rari", pero` komuni ħafna f'min hu espost għall-asbestos. Infatti hu kkagunat minn "exposure kontinwu" għall-asbestos fibres;

(ii) Jinsab provvdut fil-letteratura medika illi "asbestos fibres are amongst the smallest occurring types of mineral and are indestructable. If inhaled the fibres can collect in the lungs. The body's defences cannot prevent them penetrating deep into the lung tissue where they often make their way to the pleure and can trigger genetic mutations which can eventually cause a cell to become malignant." Dan kollu hu sopportat mir-riżultanzi ta' l- awtopsja;

(iii) L-effetti noċivi ta' din l-esposizzjoni għall-asbestos jiżviluppaw wara ħafna żmien; ġieli 10 snin u ħafna drabi bejn 20 u 40 sena. Skond Dr. Emanuel

[34] Cit Nru 1427/97

Farrugia (fol. 142), "dan it-tumur ikun dormant għal ħafna snin imbagħad qisu jqum f'daqqa. Meta jqum, il-prognosis huwa bleak";

(iv) Prodotti manifatturati minn asbestos huma installati anke fil-vapuri, ad eżempju, "pipe lagging systems". Tali tagħrif dwar il-prodotti, u hekk ukoll il-konoxxenza dwar il-konsegwenzi noċivi minn kuntatt jew esposizzjoni għalihom, ma jidherx, fuq diskors ix-xhud preċedenti, li huma aljieni fostna";

6. Mill-provi mressqa ma rriżultaw ebda fatturi esterni li setgħu ikkawżaw jew ikkontribwew għal dawn il-konsegwenzi fuq saħħet Joseph Vella Galea;

7. Il-Qorti għalhekk tasal għall-konklużjoni li l-kanċer *malignant mesothelioma* li bih marad u eventwalment miet Joseph Vella Galea kien riżultat dirett tal-espozizzjoni tiegħu għall-effetti noċivi tal-asbestos fil-kors tal-ħajja lavorattiva tiegħu;

8. Ġie muri wkoll li għal għexieren ta' snin, kien hemm għarfien dwar ir-riskji għas-saħħa relatati mal-asbestos. Il-Profs Cacciattolo jgħid li evidenza xjentifika li tassoċja l-espożizzjoni għall-asbestos mal-kanċer tirrisali ghas-sena 1938. U **fl-1960, in-ness bejn l-asbestos u *pleural mesothelioma* kien ġie ndikat fil-bullettin mediku tal-Ingilterra, liema bulletin kien popolari mat-tobba Maltin**. **<u>Dan il-fatt ma giex kontradett</u>**. Minn naħa l-oħra Dr George Peplow jikkonċedi li lejn l-aħħar tas-sittinijiet, żgur li f'Malta kien diġa' hawn għarfien dwar l-effetti tal-asbestos tant li fl-Universita' kienu ttieħdu xi miżuri preventivi;

9. Bħala fatt għalhekk huwa ċar, u għal dan l-intimati odjerni m'għandhom ebda skuża, illi fil-perjodu li Joseph Vella Galea kien qiegħed jiġi espost għall-asbestos fuq il-post tax-xogħol tiegħu, l-għarfien għall-Awtoritajiet Maltin dwar il-perikli għas-saħħa assoċjati mal-asbestos kien jeżisti u l-informazzjoni dwar in-ness bejn it-tip ta' kanċer li qabad lir-rikorrent u l-espożizzjoni għall-asbestos kienet disponibbli għalihom;

10. Nonostante dan l-għarfien pero' l-Istat Malti xorta ma ħax miżuri preventivi adegwati biex jipproteġu s-saħħa tal-ħaddiema, tant li Joseph Vella Galea, fost persuni oħra li almenu l-każ tagħhom spiċċa quddiem il-Qrati, spiċċa maż-żmien ikkontratta kanċer, li kkawża bla dubbju l-mewt tiegħu. Mhux biss l-informazzjoni disponibbli għall-Istat damet wisq snin biex ġiet trasmessa lill-pubbliku talli anke mill-lat leġislattiv l-istess Stat ħalla snin sħaħ jgħaddu qabel beda jieħu azzjonijiet konkreti biex jindirizza l-kwistjoni tal-effetti ħżiena li l-

asbestos ikollu fuq is-saħħa tal-bniedem. Infatti l-Qorti tinnota li kien fis-**27 ta' Settembru 1994** li saru **Regolamenti dwar il-Projbizzjoni ta' Importazzjoni ta' Fibri ta' l-Asbestos** (S.L.37.11) permezz ta' liema ħadd ma seta' jimporta ġewwa Malta jew joħroġ minn depot fibri sfużi tal-asbestos. Imbagħad kien l-**Att dwar l-Awtorita' ghas-Sahha u s-Sigurta' fuq il-Post tax-Xoghol tas-17 ta' Novembru 2000** (Kap.424 tal-Ligijiet ta' Malta) u l-legislazzjoni sussidjarja li taqa' taħtu, li ndirizza direttament il-protezzjoni tal-haddiema mill-espożizzjoni għall-asbestos. Dan primarjament permezz tar-**Regolamenti dwar il-Protezzjoni tal-Ħaddiema mir-Riskji li jinħolqu meta persuna tkun esposta għall-asbestos fuq il-Post tax-Xogħol (A.L.123 tal-2003 u A.L 323 tal-2006),** żmien li fih Joseph Vella Galea kien diġa ilu snin li rtira mix-xogħol. Għal kull buon fini jiġi nnutat ukoll li fit-**28 ta' Ġunju 2002** kienu għaddew ir-**Regolamenti dwar Prevenzjoni u Tnaqqis ta' Tniggis tal-Ambjent mill-Asbestos** (S.L. 549.18);

11. Huwa minnu li l-Istat mhuwhiex tenut jagħmel l-impossibbli u m'għandux jiġi mgħobbi b'obbligi spropozjonati jew li mhux realistiċi. Iżda żgur li dan mhux il-każ fis-sitwazzjoni in deżamina. Mhuwhiex il-kompitu tal-Qorti li tghid hi x'missu għamel l-Istat f'dawn iċ-ċirkustanzi iżda huwa ċar li, kif ingħad, bl-għarfien li kellu l-Gvern fl-epoka li kien għadu jaħdem Joseph Vella Galea, l-istess Stat kien f'qagħda li jevalwa l-ħtieġa u jipprovdi miżuri adegwati li jipproteġu l-ħajja ta' Vella Galea u ta' kull min f'Malta bħalu kien espost għall-effetti tal-asbestos inkluż fuq il-post tax-xogħol;

12. F'dan il-kuntest għalhekk il-konklużjonijiet tal-QEDB fil-każ **LCB vs UK** ċitat mill-intimati fis-sottomissjonijiet tagħhom[35] ma jgħoddux għall-każ tal-lum peress li f'dak il-każ, kuntrarjament għall-każ odjern, l-awtoritajiet kompetenti bl-informazzjoni li kellhom disponibbli ma setgħux jestabilixxu b'ċertezza jekk missier l-applikant kienx ġie espost għal radjazzjoni u lanqas jekk din l-istess radjazzjoni setgħetx tikkawża periklu għal saħħtu;

13. Il-Qorti tqis li għandha tagħmel ukoll referenza estensiva għall-konklużjoni tal-Qorti Ewropea fil-kuntest tad-dritt għall-ħajja fil-każ **Brincat and others v Malta** u dan b'referenza għall-argumenti sostanzjalment simili għal dawk tal-lum li kienu imressqa mill-applikanti u mill-Gvern f'dak il-każ:

"104. [....] the Court considers it established that the applicants ……were exposed to asbestos during their careers as employees at the ship repair yard run by the MDC. Indeed, while admitting that all workers were exposed to some

[35] Fol 124

extent, the Government contended that after they had become aware of the relevant dangers, they had ensured that the applicants were not made to work on asbestos-laden ships, without submitting what other possible functions or work they had been assigned at their place of work or any details regarding the dates when they had ceased to work with such material. Given the information and documents available, the Court finds no reason to doubt the applicants' assertions as to their working history.

105. The Court must also consider whether the Government knew or ought to have known of the dangers arising from exposure to asbestos at the relevant time (from the entry into force of the Convention for Malta in 1967 onwards) (see, in a different context, O'Keeffe v. Ireland [GC] no. 35810/09, 28 January 2014, §§ 152 and 168). In this connection the Court notes that the Government implicitly admitted to have known of these dangers in or around 1987, as they stated that as soon as they had become aware of the dangers associated with asbestos, laws were enacted to protect employees from these dangers as early as 1987. Nevertheless, given that Mr Attard had left the dry docks in 1974, the Court must examine whether at the time while he was exposed, that is, at least in the early 1970s, the Government knew or ought to have known of the relevant dangers. The Court acknowledges that the ILO Asbestos Recommendation and subsequent Convention which contained the minimum standards applicable concerning the use of asbestos were adopted in 1986. Nevertheless, as in many cases, the adoption of such texts comes after considerable preparatory work which may take significant time, and in the ambit of the ILO after having undertaken meetings with representatives of governments, and employers' and workers' organisations of all member countries of the organisation. They are usually preceded by a number of guidelines, and before concrete proposals can be made there is a thorough search for a consensus between the stake holders, namely public authorities as well as employers and workers. It is also common knowledge that the issues surrounding asbestos have been greatly debated amongst stakeholders all over the world, and that given the interests involved, particularly economic and commercial ones, acknowledging its harmful effects has not been easy. In this connection the Court observes that up to this date a number of countries have not yet banned the substance and only thirty-five countries out of the one hundred and ninety-eight United Nations Member States have ratified the Asbestos Convention. It appears logical, that this cannot be taken to mean that the dangers of asbestos are today still unknown.

106. Thus, as to whether the Maltese Government knew or ought to have known in the early seventies, the Court must rely on other factors, most evident amongst them being objective scientific research, particularly in the light of the domestic context. The Court takes account of the list, submitted by the applicants, which contains references to hundreds of articles or other

publications concerning the subject at issue published from 1930 onwards - many of them taken from reputable British medical journals. The Court observes that medical studies at the then Royal University of Malta were modelled on, and followed closely upon, the corresponding United Kingdom system, with many graduates in medicine continuing their studies in England and Scotland. Particularly in view of this situation, even accepting the Government's argument - that is, that information was at the time not as readily available as it is today - it is inconceivable that there was no access to any such sources of information, at least, if by no one else, by the highest medical authorities in the country, notably the Chief Government Medical Officer and Superintendent of Public Health (as provided for in the, now repealed, Department of Health (Constitution) Ordinance, Chapter 94 of the Laws of Malta, see paragraph 42 above). In fact, according to Maltese law it was precisely the duty of the Superintendent of Public Health to remain abreast of such developments and advise the Government accordingly. The Court, further, observes that it has not been submitted that there had been any specific impediment to access the necessary information. Furthermore, the Government failed to rebut the applicants' assertion with any signed statement by a medical expert or authority, who could have attested that the medical professionals in the country were, in or around the 1970s, unaware of these worrying medically related findings at the time. Moreover, the Pellicano judgment by the Commercial Court (see paragraph 35 above) is in itself an implicit acknowledgement by a domestic court that in the years preceding Mr Pellicano's death in 1979 the authorities knew or ought to have known of the dangers of working with asbestos and that they had failed to provide adequate health and safety measures in that respect. Against this background, the Court concludes that for the purposes of the present case, it suffices to consider that the Maltese Government knew or ought to have known of the dangers arising from exposure to asbestos at least as from the early 1970s.

107. As to the fulfillment of the ensuing obligations, as stated above, the respondent Government claimed that as soon as they had become aware of the dangers associated with asbestos, laws were enacted to protect employees from these dangers and this as early as 1987 by means of the Work Place (Health, Safety and Welfare) Regulations. It follows that, by Government's admission, up until 1987 no positive action was taken in the nearly two decades (four years in the case of Mr. Attard who left the MDC in 1974) during which the applicants had been exposed to asbestos. 108. As to the steps taken after 1987, the Court firstly notes that the mentioned regulations make no reference to asbestos, unlike the later legislation which was enacted for that precise purpose. Consequently, it is difficult to accept the Government's argument that the Work Place (Health, Safety and Welfare) Regulations were the first proactive attempt to safeguard the applicants against these dangers by means of legislation.

109. However, even assuming that the Work Places (Health, Safety and Welfare) Regulations were indeed a legislative reaction to the dangers of asbestos exposure and that, therefore, the Government treated asbestos as falling into the category of a "toxic material" or "dangerous substance" for the purposes of that legislation, the Court notes the following. In accordance with Regulation 16, no employer may use or suffer to be used any chemical or material which is toxic without the approval of the Superintendent of Public Health. The Government did not find it expedient to explain whether such approval had been sought or given for asbestos and, if so, on what grounds. Even if approval was given, by the Government's implicit admission, asbestos continued to be used and employees continued to work on it. Pursuant to Regulation 18, it was the duty of the employer to ensure that the atmosphere in workrooms in which potentially dangerous or obnoxious substances were handled or used was tested periodically to ensure that, inter alia, toxic or irritating fibres were not present in quantities that could injure health, and to maintain an atmosphere fit for respiration. Moreover, no work should have been carried out unless such tests had been done. Again, the Government have not indicated that any such tests had ever been carried out in the workrooms (or elsewhere) where the applicants, like the other employees, had been exposed to asbestos. Apart from the above-mentioned regulations (16 and 18), the Work Places (Health, Safety and Welfare) Regulations made no provision for any other practical measures which could or should have been taken in order to protect the applicants, nor were there any provisions concerning the right to access information. It was only the legislation enacted in 2003 and 2006 which introduced such measures, including (but not limited to) the duty to provide the applicants and people in their situation with information about the risks to health and safety which they were facing.

110. The Court considers that enacting specific legislation fifteen years after the time in the mid-1980s when the Government accept that they were aware of the risks can hardly be seen as an adequate response in terms of fulfilling a State's positive obligations. Furthermore, by the time the 2002, 2003 and 2006 legislation had been enacted and came into force (see paragraphs 33 and 34 above), the applicants had little if anything to gain since the timing coincided with the end of their careers, when they were leaving or had already left Malta Drydocks (see paragraph 6 above).

111. Consequently, from the information provided, it is apparent that from the mid-1980s to the early 2000s, when the applicants (except for Mr Attard) left the MDC, the legislation was deficient in so far as it neither adequately regulated the operation of the asbestos-related activities nor provided any practical measures to ensure the effective protection of the employees whose

lives might have been endangered by the inherent risk of exposure to asbestos. Moreover, even the limited protection afforded by that legislation had no impact on the applicants since it appears to have remained unenforced.

112. The Court considers that, while there is a primary duty to put in place a legislative and administrative framework, it cannot rule out the possibility, a priori, that in certain specific circumstances, in the absence of the relevant legal provisions, positive obligations may nonetheless be fulfilled in practice. In the present case, however, the only practical measure that appears to have been taken by the State, as the employer, was to distribute masks, on unspecified dates and at unspecified intervals (if distributed repeatedly at all). The Court notes in this connection that the apparently disposable masks (which were shown to the Court) were considered by experts in the Pellicano case to be of "inadequate quality" and "did not take sufficient account of the state of scientific knowledge about the subject matter at the relevant time" (see paragraph 33 above). These findings are sufficient for the Court to conclude that such practical attempts left much to be desired."

A skans ta' ripetizzjoni inutli l-Qorti tabbraċċja u tagħmel tagħha l-kunsiderazzjonijiet tal-QEDB appena ċitati.

Fid-dawl tal-kunsiderazzjonijiet kollha suesposti l-Qorti ssib ksur tad-drittijiet fundamementali tal-artikolu 2 tal-Konvenzjoni u tal-artikolu 33 tal-Kostituzzjoni u tilqa' ghalhekk l-ewwel talba tar-rikorrenti.

Għall-istess raġunijiet sejrin jiġu respinti t-tielet, ir-raba', l-ħames, it-tmien, id-disa' u l-għaxar eċċezzjoni tal-intimati.

<u>**It-tieni u t-tielet talba tar-rikorrenti**</u>

Permezz ta' dawn it-talbiet r-rikorrenti qegħdin jitolbu lil din il-Qorti tiddikjara li ġie vjolat –

"Id-dritt għar-rispett tal-ħajja privata u tal-familja tal-individwu ai termini ta' l-Artiklu 8 tal-istess Konvenzjoni Ewropea, applikabbli wkoll lokalment via l-Kap 319 fuq gia' riferit."

u

"Id-dritt għar-rispett tal-ħajja privata fit-termini tal-paragrafu preċedenti pero' f'dak li għandu x'jaqsam mad-dritt għall-informazzjoni dwar perikli marbutin ma' l-asbestos."

Fis-**sitt u s-seba' eċċezzjoni** tagħhom l-intimati jirribattu dwar l-ilment tar-rikorrenti, marbut mal-jedd tal-privatezza kif protett taħt l-**artikolu 8 tal-Konvenzjoni Ewropea** r-rikorrenti ma elaboraw xejn u imkien fir-rikors kostituzzjonali ma ġie spjegat b'liema mod l-intimati indaħlulhom fi ħwejjiġhom jew fil-ħajja privata tagħhom jew tal-familja tagħhom. Fi kwalunkwe każ huma ċaħdu li l-Istat indaħal jew ħa xi miżuri biex jikkomprometti jew ifixkel il-ħajja privata jew tal-familja tar-rikorrenti.

L-artikolu 8 tal-Konvenzjoni jipprovdi hekk:

"(1) Kulħadd għandu d-dritt għar-rispett tal-ħajja privata tiegħu u tal-familja tiegħu, ta' daru u tal-korrispondenza tiegħu.

(2) Ma għandux ikun hemm indħil minn awtorità pubblika dwar l-eżerċizzju ta' dan id-dritt ħlief dak li jkun skont il-liġi u li jkun meħtieġ f'soċjetà demokratika fl-interessi tas-sigurtà nazzjonali, sigurtà pubblika jew il-ġid ekonomiku tal-pajjiż, biex jiġi evitat id-diżordni jew l-egħmil ta' delitti, għall-protezzjoni tas-saħħa jew tal-morali, jew għall-protezzjoni tad-drittijiet u libertajiet ta' ħaddieħor."

L-awturi Harris, O'Boyle and Warbrick jgħidu hekk dwar dan l-artikolu fil-ktieb tagħhom **Law of the European Convention on Human Rights**:

"Article 8 places on States the obligation to respect a wide range of personal interests. Those interests – 'private and family life, home and correspondence' – embrace a variety of matters….In its application of Article 8, the Court has taken a flexible approach to the definition of the individual interests protected, with the result that the provision continues to broaden in scope….

[….]

The terms of Article 8(2) make it clear that the state must refrain from arbitrary interference with everyone's private and family life, home and correspondence.

This obligation not to engage in 'arbitrary action' is an obligation of the classic negative kind, described by the Court as the 'essential object' of Article 8[36]*."*

L-ewwel ilment tar-rikorrenti f'dan il-kuntest huwa li l-esposizzjoni ta' Joseph Vella Galea għall-asbetos affettwat negattivament il-kwalita' ta' ħajja kemm tiegħu kif ukoll tal-familjari tiegħu peress li huwa sofra l-konsegwenzi tal-mard li huwa kkuntratta kaġun tal-esposizzjoni għall-asbestos, għall-liema jaħtu l-intimati. Ukoll, ir-rikorrenti jsostnu li l-kwalita' ta' ħajja tagħhom bħala familja ġiet affetwata avversament peress li bil-marda u l-mewt ta' tiegħu huma ġew imċaħħda mill-preżenza ta' persuna importanti ħafna għalihom f'ħajjithom.

Dwar dawn l-ilmenti a tenur tal-artikolu 8 tal-Konvenzjoni l-Qorti tqis li, kif anke konfermat mill-ġurisprudenza lokali kif ukoll dik tal-Qorti Ewropea fil-każ **Brincat and others v Malta**, f'ċirkustanzi li jirrigwardaw persuni milquta mill-marda li qabdet ukoll lil Joseph Vella Galea u li mietu kaġun tagħha, il-kunsiderazzjonijiet tal-Qrati dwar il-ksur tad-dritt fundamentali tagħhom għall-protezzjoni tal-ħajja jassorbu fihom il-kunsiderazzjonijiet li jolqtu l-ilment ta' ksur tad-dritt għar-rispett għall-ħajja familjari kif protett bl-artikolu 8 tal-Konvenzjoni.

Minn dan isegwi li la fil-każ odjern din il-Qorti diġa sabet ksur tad-dritt fundamentali għall-protezzjoni tal-ħajja a bażi tal-artikolu 2 tal-Konvenzjoni u l-artikolu 33 tal-Kostituzzjoni, ma hemmx lok li jiġu eżaminati l-lanjanzi tar-rikorrenti taħt l-artikolu 8 tal-Konvenzjoni.

Fil-każ suċċitat fl-ismijiet **Mary Grace Farrugia et vs Tabib Principali tal-Gvern (Saħħa Pubblika) et** il-Qorti qalet hekk -

"Fil-każ ta` Brincat (op. cit.) ingħad ukoll :-

"85. However, in the context of dangerous activities, the scope of the positive obligations under Article 2 of the Convention largely overlaps with that of those under Article 8 (see Öneryıldız, cited above, §§ 90 and 160). The latter

[36] Fol 361-362

provision has allowed complaints of this nature to be examined where the circumstances were not such as to engage Article 2, but clearly affected a person`s family and private life under Article 8 (see López Ostra v. Spain, 9 December

1994, Series A no. 303-C and Guerra and Others, cited above).”

Il-konklużjoni kienet illi fil-każ tal-ħaddiema li mietu bil-mesiothelioma l-ilment tagħhom kellu jiġi trattat fil-kuntest ta` vjolazzjoni tal-Art 2 mentri fil-każ tal-ħaddiema illi mardu bil-mesiothelioma l-ilment kellu jiġi trattat biss fl-ambitu tal-Art 8. Din il-Qorti tikkondividi l-linja traċċjata mill-ECHR u sejra tqis il-mewt ta` Andrew Psaila – għar-raġunijiet fuq esposti – bħala vjolazzjoni tal-Art 2 mhux tal-Art 8.”

Każijiet oħra riċenti li segwew din il-linja ta’ ħsieb huma –

Anna Camilleri et vs Tabib Prinċipali tal-Gvern et deċiż fl-10 t’April 2018[37]

Emanuela Caruana et vs Tabib Prinċipali tal-Gvern (Saħħa Pubblika et) deċiż fit-28 ta’ Frar 2018[38]

Josephine Mallia et vs Tabib Prinċipali tal-Gvern et deċiż fil-15 t’Ottubru 2018[39]

Għalhekk il-Qorti sejra tastjeni milli tieħu konjizzjoni tat-tieni u t-tielet talba tar-rikorrenti u ser tagħmel l-istess fir-rigward tas-sitt u s-seba’ eċċezzjoni tal-intimati.

<u>Ir-raba’, l-ħames u s-sitt talba tar-rikorrenti</u>

[37] Rik 53/17
[38] Rik nru 22/17
[39] Rik 34/17

F'dawn it-talbiet ir-rikorrenti qegħdin jitolbu l-likwidazzjoni u ħlas ta' kumpens xieraq bħala rimedju għal vjolazzjonijiet tad-drittijiet fundamentali li sofrew. Huma għamlu sottomissjonijiet dwar il-fatturi li għandha tieħu in konsiderazzjoni għal fini tad-danni.

Minn naħa tagħhom l-intimati jargumentaw li dikjarazzjoni ta' ksur ta' drittijiet fundamentali hija suffiċjenti.

Fil-każ **Emanuela Caruana et vs Tabib Prinċipali tal-Gvern (Saħħa Pubblika) deċiż fil-5 t'Ottubru 2018** il-Qorti Kostituzzjonali qalet hekk dwar il-likwidazzjoni tad-danni –

19. Fl-ewwel lok hija f'lokha l-osservazzjoni li l-proċeduri odjerni huma prinċipalment diretti sabiex jindirizzaw il-leżjoni kostituzzjonali jew konvenzjonali subita mir-rikorrenti fid-drittijiet fundamentali tagħhom, preċiżament, f'dan il-każ, id-dritt protett bl-Artikolu 33 tal-Kostituzzjoni u l-Artikolu 2 tal-Konvenzjoni li tagħhom l-ewwel Qorti rravvizat ksur.

*20. In tema legali jingħad li huwa paċifiku illi meta tinsab leżjoni ta' dritt protett mill-Konvenzjoni jew il-Kostituzzjoni, il-mira primarja tar-rimedju tkun, ġeneralment, il-waqfien tal-leżjoni, u il-konsiderazzjoni ta' kumpens tkun ta' importanza sekondarja, tant illi l-kumpens m'huwiex mogħti f'kull każ fejn tiġi riskontrata leżjoni. Daqstant ieħor huwa paċifiku illi l-qorti fil-funzjoni kostituzzjonali tagħha, għandha s-setgħa illi tipprovdi għall-ħlas ta' danni sew pekunjarji, sewwasew morali jew nonpekunjarji, b'żieda mar-rimedju li jista' jkun mogħti meta dan ir-rimedju jista' ma jkunx wiehed sħiħ u ma jagħmilx ġustizzja f'dak il-każ u meta d-dikjarazzjoni waħedha ta' ksur, jew il-waqfien tal-leżjoni, ma jkunux suffiċjenti. Hawnhekk tqum il-ħtieġa li l-vittma tiġi kkumpensata ulterjorment għat-telf li tkun soffriet. Fil-każ **Kingsley v. United Kingdom** il-Qorti Ewropea għamlet is-segwenti osservazzjonijiet:*

"The court recalls that it is well established that the principle underlying the provision of just satisfaction for a breach of article 6 is that the applicant should as far as possible be put in the position he would have enjoyed had the proceedings complied with the Convention's requirements. The court will award monetary compensation under article 41 only where it is satisfied that the loss or damage complained of was actually caused by the violation it has found, since the state cannot be required to pay damages in respect of losses for which it is not responsible."

21. F'dawk il-każijiet fejn ġie ritenut li jkun opportun u ndikat li ssir ordni għall-hlas ta' kumpens għal danni pekunarji u/jew non-pekunjarji, din il-Qorti,

fuq l-iskorta tal-ġurisprudenza lokali u tal-Qorti ta' Strasburgu, identifikat b'mod ġenerali, tliet kriterji ċentrali u kumulattivi: [i] li r-rimedji li jkunu eżistenti jew disponibbli fis-sistema ġuridika ordinarja, ikunu nadegwati; [ii] ikun hemm konnessjoni kawżali bejn il-leżjoni u t-telf li għalih jintalab il-kumpens, b'mod illi kumpens jingħata biss fejn jiġi stabbilit ness kawżali bejn il-leżjoni u t-telf reklamat; u finalment [iii] l-iktar f'każijiet fejn issir talba għall-ħlas ta' kumpens għal danni non-pekunjarji, irid jiġi rravviżat grad suffiċjenti ta' gravita` tat-telf innifsu. In propositu, huwa risaput illi dan il-kriterju tal-aħħar jingħata tifsira relattivament ristrettiva fis-sens illi diment li l-ansjeta` u t-tbatija ma jkunux ta' gravita` eċċezjonali, m'hijiex ir-regola li jingħata kumpens għal danni mhux pekunjarji.

22. Issir referenza in propositu għas-sentenza tal-5 ta' Lulju 2011, fl-ismijiet ***Victor Gatt et v. Avukat Ġenerali, u Maltapost plc (C22796)****, fejn din il-Qorti għamlet is-segwenti osservazzjonijiet relevanti f'materja ta' kumpens:*

"Dwar just satisfaction, ir-regola hija li meta l-Qorti ssib li hemm vjolazzjoni, sa fejn hu possibbli, l-istat għandu jipprovdi għal restitutio in integrum. Meta dan ma jkunx possibbli jew inkella jkun biss parzjalment possibili l-Qorti għandha tagħti just satisfaction. Id-decizjoni li d-dikjarazzjoni ta' vjolazzjoni waħedha tkun bizzejjed hija l-eċċezzjoni u għandha tkun riservata għal każijiet fejn hemm rimedju jew konsegwenzi huma zgħar. Fil-każijiet l-oħra fejn il-leżjoni hija aktar serja l-Qorti għandha tagħti kumpens pekunjarju għal dik il-vjolazzjoni. ... Kif ingħad fis-sentenza Amato Gauci v. Malta deċiża fil-15 ta' Settembru 2009, "Under Article 41 of the Convention the purpose of awarding sums by way of just satisfaction is to provide reparation solely for damage suffered by those concerned to the extent that such events constitute a consequence of the violation that cannot otherwise be remedied (ibid., § 249). ……..(para 80)."

(…….)

30. Din il-Qorti tħoss li huwa importanti li jiġi spjegat u senjalat li l-fattur tal-eta` tal-mewt tal-vittma għandu piż qawwi fil-komputazzjoni tal-kumpens, għax għandu jirriżulta ċar li, hemm differenza kbira fil-każ fejn il-marda qerrieda tkun ħakmet persuna f'eta` relattivament żgħira bħal ngħidu aħna 60 sena circa u meta bħal fil-każ odjern il-marda tkun ħakmitu meta l-persuna kienet qabżet is-70 sena. Fl-ewwel każ il-vittma jkun ġie privat minn ħajtu f'eta` relattivament żgħira, u għalhekk il-familjari tiegħu jkunu ġew privati mill-preżenza u mill-kumpanija tiegħu għal numru ta' snin li kieku ma ħakmitux il-marda, filwaqt li fit-tieni każ il-vittma jkun għex għall-numru ta' snin u hu u l-familjari tiegħu jkunu gawdew lil xulxin tul dak iż-żmien sakemm miet f'eta` [71] piuttost

avvanzata meta l-prospetti li persuna tkompli tgħix u tgawdi kwalita` ta' ħajja tajba jkunu bdew jonqsu.

31. Fattur iehor li fil-fehma ta' din il-Qorti għandu jiġi kkonsidrat fil-komputazzjoni tal-kumpens huwa t-tul taż-żmien li matulu l-vittma damet isofri mill-marda, f'liema perjodu wkoll il-familjari tiegħu jkunu sofrew ansjeta` u dwejjaq meta kienu jaraw lil missierhom ibati, minħabba l-marda, sakemm miet. Fil-każ odjern jirriżulta li bejn id-data li fiha tfeġġet il-marda u l-mewt tar-rikorrent, għaddiet circa sena u nofs.

32. Għalkemm din il-Qorti tqis li huwa minnu li kull każ għandu jiġi analizzat minn lenti individwali u fuq il-merti partikolari tiegħu, hija daqstant relevanti l-konsiderazzjoni ta' uniformita` fid-deċizjonijiet ta' każijiet analogi, u dan fl-interess tal-aħjar amministrazzjoni tal-ġustizzja kif ukoll sabiex din il-Qorti ma tagħtix lok hija stess għal ilmenti oħrajn ta' natura kostituzzjonali. Dan ma jfissirx li l-qorti ma tistax tiddeċiedi b'mod differenti mill-ġurisprudenza lokali jew tal-Qorti ta' Strasburgu in materja, jekk tasal biex temmen illi fil-każ partikolari quddiemha, ma għandhomx jigu applikati l-konsiderazzjonijiet magħmulin f'sentenzi ohrajn precedenti fl-istess materja, anke għaliex kif inhuwa risaput, il-qrati Maltin ma humiex marbutin bil-prinċipju ta' stare decisis. Fir-rigward, din il-Qorti tagħmel referenza għas-sentenza tagħha fl-ismijiet ***Trapani Galea Feriol pro et noe v. Kummissarju tal-Artijiet et*** *deċiża fil-31 ta' Ottubru 2014, fejn f'materja ta' komputazzjoni ta' kumpens għal leżjoni ta' dritt fondamentali sanċit fl-artikolu konvenzjonali fuq ċitat ġie osservat:-*

"Rigward il-quantum tal-kumpens stabbilit mill-ewwel Qorti, din il-Qorti tosserva fl-ewwel lok li kull każ għandu jiġi trattat u deċiż fuq il-fattispecie tiegħu. Barra minn hekk, jekk il-Qorti Ewropeja ħasset li f'ċerti każijiet kellha tagħti kumpens f'ammont inferjuri għal dak li ngħata lir-rikorrenti mill-ewwel Qorti, ma jfissirx li allura l-qrati maltin tilfu l-awtonomija tagħhom b'mod li bilfors kumpens li jingħata ikun f'ammont viċin dak li tagħti l-Qorti Ewropeja."

33. Madanakollu, huwa paċifiku wkoll illi l-qrati Maltin ma jiskartawx faċilment il-ġurisprudenza tal-Qorti Ewropea, speċjalment meta jkunu qegħdin jittrattaw leżjoni taħt il-Konvenzjoni, wisq anqas ma jiskartaw ġurisprudenza lokali in materja fejn jiġi stabbilit illi l-fattispecie tal-każijiet ikunu analogi, kif inhuma l-każ odjern ta' Emanuel Caruana, u dawk ta' George Spiteri u ta' Attard, salv għall-etajiet differenti tal-vittmi. Fil-fatt Emanuel miet meta kellu 71 sena, George Spiteri miet meta kellu 67 sena u Attard miet fl-eta` ta' 61. Fl-istess vena, din il-Qorti tirreferi wkoll għall-każ ta' Andrew Psaila, deċiż b'sentenza tal-Prim'Awla tal-Qorti, li wkoll miet kawża tal-espożizzjoni tiegħu għall-asbestos f'ċirkostanzi simili għal dawk taħt konsiderazzjoni. F'dak il-każ,

*il-vittma, bħal fil-każ odjern ta' Emanuel Caruana u fil-każ ta' George Spiteri, kif ukoll ta' Attard, kien miet fi żmien qasir wara feġġet il-marda assoċjata mal-asbestos. Iżda, fil-każ ta' Andrew Psaila, għalkemm dan kien miet meta kien għadu impjegat mal-Malta Drydocks fis-sena 1980 fl-eta` ta' 60 sena, il-Qorti illikwidat kumpens ghal danni mhux pekunjarji fis-somma ta' €30,000, ċioe` somma identika ghal dik likwidata fil-każ ta' Attard fid-*decizjoni ***Brincat and others v. Malta***. *Il-Qorti mmotivat id-deċiżjoni tagħha fil-każ ta' Andrew Psaila, kif ġej:-*
"Ghal dak li jirrigwarda non pecuniary damages, din il-Qorti sejra toqgħod fuq il-linji traccjati fil-kaz ta` Brincat. Hemm fost l-applikanti kien hemm l-eredi ta` ħaddiem kunjomu Attard li miet b`kanċer attribwit għall-esposizzjoni mill-asbestos. Attard miet fl-2006 fl-eta` ta` 61 sena. Fil-kaz tal-lum Psaila miet fl-1988 fl-eta` ta` 60 sena. Il-Qorti sejra tillikwida kumpens fl-ammont ta` €30,000 għall-vjolazzjoni tal-Art 2 tal-Konvenzjoni u għall-Art 33 tal-Kostituzzjoni sabiex jinqasam indaqs bejn kull wieħed u waħda bejn l-erba` rikorrenti."

Fid-dawl ta' dawn il-prinċipji ġurispudenzjali il-Qorti tosserva li fiċ-ċirkustanzi tal-każ tal-lum, il-leżjoni sofferta hija waħda klassifikabbli bħala serja in kwantu n-nuqqasijiet tal-Istat wasslu għall-marda terminali fil-persuna ta' Joseph Vella Galea li biha tilef ħajtu. Dikjarazzjoni ta' ksur ta' drittijiet fundamentali waħedha mhijiex għalhekk suffiċjenti u r-rikorrenti jistħoqqilhom jirċievu kumpens monetarju.

Ir-rikorrenti għamlu talba għal kumpens pekunarju kif ukoll non-pekunarju.

a. <u>Kumpens non-pekunarju</u>

Il-Qorti rat is-sentenza tagħha stess fl-ismijiet **George Spiteri et vs Policy Manager tal-Malta Shipyards fi ħdan il-Ministeru għall-Infrastruttura, Trasport u Komunikazzjoni deċiża fit-23 ta' Novembru 2016** fejn akkordat **<u>kumpens ta' €25,000</u>** bħala kumpens wara li qieset li George Spiteri miet fl-eta ta' 66 sena. F'dik l-epoka huwa kien qieghed jircievi l-pensjoni taz-zewg terzi, liema pensjoni huwa kien ilu jircievi sa mill-5 ta' Frar 2005 sakemm miet fit-18 ta' Gunju 2010. Ebda appell ma kien sar minn dik is-sentenza.

Rat ukoll sentenzi oħra in materja partikolarment dawk riċenti fosthom –

Mary Grace Farrugia et vs Tabib Prinċipali tal-Gvern (Saħħa Pubblika) et deċiża fil-31 ta' Jannar 2017 fejn il-kumpens akkordat kien dak ta' **<u>€30,000</u>**. Il-Qorti qieset li d-decujus kien miet fl-eta' ta' 60 sena. Ebda appell ma kien sar minn dik is-sentenza.

Josephine Mallia et vs Tabib Prinċipali tal-Gvern deċiż fil-15 t'Ottubru 2018
fejn il-kumpens akkordat kien dak ta' **€25,000.**

Lawrence Grech et vs Tabib Prinċipali tal-Gvern (Saħħa Pubblika) et deċiż fit-8 ta' Novembru 2018 fejn il-kumpens akkordat kien dak ta' **€30,000.** Il-Qorti kkunsidrat fost affarijiet oħra li Grech miet ta' 57 sena u madwar sena u ħdax-il xahar wara li feġġew l-ewwel sintomi tal-marda terminali tiegħu.

Anthony Farrugia et vs Tabib Prinċipali tal-Gvern (Saħħa Pubblika) et deċiż fil-5 ta' Ottubru 2018 fejn il-Qorti Kostituzzjonali varjat is-sentenza tal-ewwel Qorti fil-*quantum* tal-għoti ta' kumpens u akkordat is-somma ta' **€10,000.** Fost il-fatturi ewlenin li wasslu lill-Qorti tagħti dak il-kumpens kien li lil Farrugia l-marda qabditu fl-aħħar sena u nofs ta' ħajtu u miet fl-eta' avvanzata ta' 84 sena.

Emanuela Caruana et vs Tabib Prinċipali tal-Gvern et deċiż fil-5 t'Ottubru 2018 fejn il-Qorti Kostituzzjonali kkonfermat is-sentenza tal-ewwel Qorti li kienet akkordat kumpens ta' **€12,000** wara li qieset li Emanuel Caruana kien miet ta' 71 sena ċioe għaxar snin wara li irtira u ta' eta li qabżet is-70 sena.

John Formosa et vs Tabib Prinċipali tal-Gvern (Saħħa Pubblika) et deċiż fil-5 ta' Ottubru 2018 fejn il-Qorti Kostituzzjonali kkonfermat is-sentenza tal-ewwel Qorti li kienet akkordat kumpens ta' **€21,000** wara li qieset li Formosa kien miet fl-eta` ta' 62 sena, il-kontribuzzjoni familjari ma tantx kienet qawwija pero' din l-istess kontribuzzjoni xorta kienet determinanti ghall-familja numeruza tiegħu.

Maria Rosaria Fenech et vs Tabib Prinċipali tal-Gvern (Saħħa Pubblika) et deċiż fil-5 ta' Ottubru 2018 fejn il-Qorti Kostituzzjonali varjat is-sentenza tal-ewwel Qorti u akkordat is-somma ta' 15,000 tenut kont tal-fatt li Fenech kellu l-eta ta' 73 sena meta miet u dan seħħ fi żmien qasir wara li ġie dijanjostikat bil-marda. Oltre dan huwa kien ilu snin li rtira mix-xogħol.

Il-Qorti tqis li naturalment kull każ irid jiġi eżaminat fuq il-mertu tiegħu għalkemm is-sentenzi suċċitati jservu ta' gwida.

Fil-każ tal-lum il-Qorti tieħu in konsiderazzjoni l-fatt li Joseph Vella Galea kien spiċċa mill-impjieg tiegħu ma' Farsons fl-1997. Ma nġibux provi li juru eżatt meta huwa nħakem minn din il-marda iżda mill-file mediku esibit in atti l-

ewwel data li rrintraċċjat il-Qorti mir-records tal-Isptar Boffa jirrisalu għas-sena 2007 li allura jindika li almenu f'dak il-perjodu huwa kien diġa beda jieħu l-kura. Dan ifisser li huwa marad circa 10 snin wara li spiċċa mix-xogħol. Huwa miet ta' 70 sena fis-sena 2014 li jfisser li t-tbatija tiegħu u tal-familja bl-effetti tal-marda pperdurat għal madwar 7 snin.

Fiċ-ċirkustanzi l-Qorti sejra tillikwida s-somma ta' ħamsa u għoxrin elf Ewro (€25,000) bħala danni non-pekunarji.

b. Kumpens pekunarju

Ir-rikorrenti qegħdin jitolbu wkoll danni pekunarji konsistenti fit-talba għall-ħlas ta' €2692.00 li jkopru l-ispejjeż tal-funeral ta' Joseph Vella Galea[40] u talba għall-ħlas ta' €6600.00 għal xiri ta' *stairlift*[41] għar-residenza tiegħu[42].

Il-Qorti hija tal-fehma li l-pretensjoni għall-ħlas tal-ispejjeż tal-funeral mhijiex akkoljibbli. Oltre l-fatt li fid-data tal-mewt tiegħu Joseph Vella Galea kien diġa laħaq ċerta eta', jiġi rilevat li tali spejjeż iridu jsiru dejjem u dan indipendentement mill-kawża li wasslet għaliha. Kif ingħad fil-każ **Anthony Farrugia et vs Tabib Prinċipali tal-Gvern (Saħħa Pubblika) et** suċċitat dwar talba simili -

"Rigward it-tieni parti tal-aggravju li tikkonċerna r-rifużjoni tal-ispejjeż tal-funeral, din il-Qorti tikkonsidra dan l-ilment fieragħ fid-dawl tal-konsiderazzjoni li, tenut kont tal-eta` tal-vittma, il-prospetti li dan kien ser jgħix ħafna snin aktar kienu żgħar u, fi kwalunkwe każ, l-ispejjeż funebri dejjem kienu ser jitħallsu mal-mewt ta' missier ir-rikorrenti irrispettivament mir-raġuni tal-mewt."

Għalhekk ebda kumpens mhu ser jiġi akkordat għal din l-ispiża.

[40] Fol 15
[41] Fol 16
[42] L-indirizz fuq l-irċevuta huwa l-istess wieħed li fih miet kif jirriżulta miċ-ċertifikat tal-mewt

Mhux l-istess jista' jingħad għall-ispejjeż rigwardanti l-*istairlift*. Jiġi nnutat li dan inxtara f'Ottubru 2013 u ċioe' ftit xhur biss qabel ma' miet Joseph Vella Galea. Huwa għalhekk mifhum li f'dak l-istadju saħħtu kienet saret fraġli tant li l-mobilita' tiegħu kienet limitata. L-istallazzjoni tal-istairlift f'dawn iċ-ċirkustanzi għalhekk tista' titqies li hija direttament marbuta mal-konsegwenzi tal-marda li huwa kkuntratta u r-rikorrenti jimmeritaw għalhekk riżarċiment.

Għaldaqstant il-Qorti ser tilqa' t-talba għall-ħlas tas-somma ta' sitt elef u sitt mitt Ewro (€6600.00) lir-rikorrenti bħala kumpens pekunarju għall-is*tairlift*.

Għal dawn il-motivi l-Qorti taqta' u tiddeċiedi l-każ billi –

1. Tastjeni milli tieħu konjizzjoni tas-sitt u s-seba' eċċezzjoni tal-intimati u tiċħad il-bqija tal-eċċezzjonijiet;

2. Tilqa' l-ewwel talba tar-rikorrenti u tiddikjara li ġie leż id-dritt għall-protezzjoni tal-ħajja tal-persuna ta' Joseph Vella Galea, ir-raġel tar-rikorrenti Helen Vella u missier ir-rikorrenti l-oħra, kif ukoll ġie leż id-dritt li ħajtu ma titqiegħedx f' periklu bla bżonn, ai termini ta' l-artikolu 33 tal-Kostituzzjoni ta' Malta, u ta' l-artikolu 2 tal-Konvenzjoni Ewropea dwar id-Drittijiet tal-Bniedem;

3. Tastjeni milli tieħu konjizzjoni tat-tieni u t-tielet talba tar-rikorrenti;

4. Tilqa' r-raba', l-ħames u s-sitt talba tar-rikorrenti u tillikwida s-somma totali ta' wieħed u tletin elf u sitt mitt Ewro (€31,600) in kwantu għal ħamsa u għoxrin elf Ewro (€25,000) bħala danni non-pekunarji u sitt elef u sitt mitt Ewro (€6,600.00) bħala kumpens pekunarju. Dan il-kumpens għandu jinqasam ugwalment bejn ir-rikorrenti u jitħallas *in solidum* bejn l-intimati.

5. Tordna lill-intimati Tabib Prinċipali tal-Gvern u l-Avukat Ġenerali jħallsu flimkien u solidalment bejniethom l-ispejjeż tal-kawża marbutin mal-ewwel, ir-raba', l-ħames u s-sitt talba tar-rikorrenti, kif ukoll dawk marbuta mal-eċċezzjonijiet miċħuda u dawk li l-Qorti astjeniet milli tieħu konjizzjoni tagħhom. Ir-rikorrenti għandhom iħallsu l-ispejjeż marbuta mat-tieni u t-tielet talba.

Onor. Dr. Miriam Hayman LL.D.
Imħallef

Victor Deguara
Dep. Reġ.